

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ
щодо забезпечення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп
населення до доступу до отримання якісної вищої та фахової передвищої
освіти на території Луганської області

м. Сєверодонецьк, 2021 р.

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Резюме дослідження	7-12
1.1. Загальна характеристика	7
1.2. Ресурси	8
1.2. Методологія	9
2. Правове регулювання інклюзивної освіти	13-27
2.1. Міжнародне законодавство та законодавство країн ЄС у сфері інклюзивної політики в освіті	13
2.2. Законодавство України в сфері забезпечення права на вищу освіту: право на інклюзію	19
3. Фінансування інклюзивної освіти в Україні	28
4. Реалізація доступу до вищої освіти для маломобільних верств населення	36
5. Залучення студентів з інвалідністю до освітнього процесу та громадського життя закладів вищої освіти та закладів фахової передвищої освіти	48
6. Висновки та рекомендації	56
Додаток А	60
Результати опитування щодо визначення стану забезпечення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до доступу до отримання якісної вищої та фахової передвищої освіти на території Луганської області	
Додаток Б	87
Результати опитування «Доступ до освітніх послуг осіб з особливими освітніми потребами»	
Додаток В	97
Соціальний експеримент за участі волонтерів (здобувачів вищої освіти юридичного факультету СНУ ім. В. Даля), осіб з інвалідністю, маломобільних осіб щодо архітектурної доступності закладів освіти та закладів фахової освіти Луганської області	

Вступ

Швидкі темпи глобалізації та інформатизації суспільства призводять до трансформації гуманітарної діяльності людини, базовою основою якої виступає освіта. Освіта стає цінністю, що допомагає реалізувати (самореалізувати) основні права та свободи людини, забезпечити та покращити її економічну та соціальну підтримку. На особливу увагу при реалізації освітніх прав потребують процеси інклюзивного навчання, самореалізації людей з інвалідністю.

Активізація дискусій та законотворення у сфері інклюзивної освіти почалися після ратифікації Україною 16 грудня 2009 р Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (далі – Конвенція) та Факультативного протоколу до неї¹. Конвенція набула чинності на території України 06 березня 2010 року. Згідно зі статтею 24 Конвенції Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на освіту.

Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя. Пунктом 5 частини 2 статті 24 встановлено, що Держави-учасниці забезпечують, щоб особи з інвалідністю могли мати доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими. Із цією метою держави-учасниці вживають заходи, щоб для осіб з інвалідністю забезпечувалося розумне пристосування.

З метою імплементації конвенційних положень до національного законодавства право на освіту гарантується статтею 53 Конституції України та чинним законодавством у сфері освіти, зокрема Законом України «Про освіту», Законом України «Про вищу освіту». Водночас теоретичні положення законодавчої бази та їх реалізація свідчать про те, що існуюча законодавча база України у сфері освіти людей з інвалідністю не цілком відповідає основним

¹ Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї // Офіційний вісник України від 19.03.2010 — 2010 р., № 17, / № 101 (2009), ст. 3496 /, стор. 93, стаття 799, код акта 50027/2010

принципам Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю і потребує уドосконалення та внесення змін до чинних законодавчих документів, які б затвердили основні поняття та принципи Конвенції. Зокрема, законодавчі акти містять неузгоджений категоріальній апарат, використовують різну термінологію: «діти та молодь з інвалідністю», «діти та молодь з особливими освітніми потребами», «діти, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку», «особи, які мають фізичні та розумові вади», «особи з фізичними обмеженнями», «особи з обмеженими можливостями», «особи з інвалідністю», «люди з інвалідністю» тощо. У тематичній національній доповіді «Освіта людей з інвалідністю в Україні» вказано: «Термін «студент / учень з особливими потребами», який відповідає міжнародному терміну «student with special needs», використовується на позначення студентів з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі студентів з інвалідністю; акцентує увагу на необхідності забезпечення додаткової підтримки у навчанні осіб цієї категорії»².

Така термінологічна неузгодженість не сприяє розумінню визначення «інвалідності» з огляду соціальної моделі, а також ускладнює дотримання міжнародних зобов'язань України.

Експертна Рада громадських організацій (ЕРГО) ще у 2012 році здійснила дослідження щодо дотримання та втілення принципів Конвенції³. Дослідження показало наявність проблем, пов'язаних зі збором статистичних даних щодо кількості осіб з інвалідністю та забезпечення їхнього права на рівний доступ до якісної освіти за місцем проживання, інформації, наскільки навчальне середовище (методи викладання, освітні програми тощо) пристосовані до особливих потреб таких осіб.

У вітчизняному навчальному інклузивному ландшафті є брак університетів, які мають чітку розвинену інклузивну освітню програму.

² Шнайдер В. І. Інклузивна освіта : теоретико-методологічні, організаційні засади впровадження / В. І. Шнайдер. – Хмельницький : ОППО, 2010. – 176 с. (С.166-167)

³ Альтернативний звіт громадських організацій щодо виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.slideshare.net/undpukraine/ss-49399154>

Водночас в Україні є гарні приклади реалізації практик інклузії, хоча це, на жаль, поодинокі випадки. На низькому рівні залишаються методи та механізми гарантування та реалізації особами з інвалідністю права на отримання фахової вищої та передвищої освіти.

Зокрема, немає законодавчо закріплених вимог до закладів вищої освіти (ЗВО) щодо впровадження інклузивного навчання, відсутні методичні посібники щодо організації навчання студентів з інвалідністю у ЗВО, спостерігається архітектурна недоступність закладів освіти; не запроваджено науково обґрунтовану систему супроводу навчання студентів з інвалідністю; відсутні стандарти організації робочих місць студентів з інвалідністю різних нозологій, що суперечить конвенційному принципу «розумного пристосування»; немає нормативних актів щодо педагогічного навантаження викладачів, які працюють зі здобувачами вищої освіти з особливими освітніми потребами.

Вищезазначене викликає необхідність проведення масштабної адвокаційної кампанії з метою забезпечення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до доступу на отримання якісної вищої та фахової передвищої освіти, що міститиме моніторинг та рекомендації щодо подолання зазначених проблем. Ініціатором такої адвокаційної кампанії на території Луганської області виступає Громадська організація «Фундація «Жіноча ініціатива», членкині якої взяли участь у Менторській програмі для підсилення адвокаційних спроможностей організацій громадянського суспільства, реалізованої Центром демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) у рамках Проекту «Ініціатива секторальної підтримки Громадянського суспільства України», який втілюється спільно у консорціумі з ICAP Еднання та Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД).

Висловлюємо слова подяки Центру демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ), ICAP Еднання, Українським незалежним центром політичних досліджень (УНЦПД), нашему модератору Альоні Матвійчук, усім учасникам та друзям за проектом «Ініціатива секторальної підтримки Громадянського суспільства України» та нашій чудовій менторці Анастасії Одінцовій, яка є

юристкою з питань адвокації БФ "Право на захист". Саме вона надихнула нас на реалізацію цього проєкту, проходила із нами усі кроки та надавала корисні поради.

Щиро вдячні представникам усіх закладів та установ Луганської області – Луганській обласній державній адміністрації, Головному управлінню статистики у Луганській області, Департаменту соціального захисту населення в Луганській області, Луганському обласному центрі зайнятості, Управлінню соціального захисту населення Луганської області, Луганській Асоціації організацій людей з інвалідністю та її голові Миколі Надулічному, Департаменту освіти ЛОДА, Асоціації освітніх установ Луганщини за сприяння у наданні необхідної інформації.

Особлива подяка усім викладачам, співробітникам та здобувачам освіти закладів освіти Луганської області, які долучилися до опитування, за відкритість та неупередженість. Саме Ви зробили можливою реалізацію нашого адвокаційного плану та дозволили нам досягти нашої короткострокової мети – цього аналітичного звіту.

РЕЗЮМЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Загальна характеристика

Метою адвокаційної кампанії щодо забезпечення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до доступу до отримання якісної вищої та фахової передвищої освіти в Луганській області є виявлення проблем, аналіз та розробка рекомендацій щодо їх подолання (у тому числі надання пропозицій щодо удосконалення законодавства), пов'язаних з відсутністю ефективного доступу для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до якісних освітніх послуг, які надаються закладами вищої освіти та фахової передвищої освіти, та інфраструктурних об'єктів, пов'язаних з цим.

Відповідно до визначені мети було сформульовано такі завдання

- Аналіз відповідності національного законодавства міжнародним стандартам у сфері інтегрованої/інклузивної освіти
 - Дослідження критерію наявності освіти;
 - Аналіз критерію доступності (недискримінація, фізична та економічна доступність) освіти;
 - Дослідження критерію прийнятності освіти;
 - Аналіз критерію адаптованості освіти.

Результатом дослідження є аналітичний звіт щодо забезпечення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до доступу до отримання якісної вищої та фахової передвищої освіти на території Луганської області, що містить моніторинг та рекомендації щодо подолання зазначених проблем.

Проведення дослідження здійснено за такими індикаторами (критеріями):

- Наявність освіти, що передбачає: 1) визначення кількості закладів вищої освіти та фахової передвищої освіти в Луганській області та освітніх програм; 2) аналіз інформаційної складової у беніфіціарів щодо можливостей отримання певних рівнів освіти.
- Доступність (недискримінація, фізична та економічна доступність), що передбачає: 1) аналіз статистичних даних щодо віку, статі, рівня освіти,

кількості ВПО, рівня інвалідності тощо задля прогнозування реальної кількості осіб, які потребують доступу до вищої та фахової передвищої освіти; 2) визначення рівня архітектурної та фізичної доступності закладів вищої та фахової передвищої освіти Луганської області; 3) аналіз рівня економічної доступності освіти вищої та фахової передвищої освіти для людей з інвалідністю в Луганській області.

➤ Прийнятність, що передбачає: 1) аналіз сучасних програм з інклюзивного навчання для закладів вищої освіти (форма та зміст, якість) щодо їх сприйняття та прийнятності людьми з інвалідністю.

➤ Адаптованість, що передбачає: 1) аналіз гнучкості програм щодо сприяння потребам осіб з інвалідністю; 2) аналіз рівня інформованості працівників ЗВО щодо успішного досвіду роботи з особами з особливими освітніми потребами.

1.2. Ресурси

Цільовою аудиторією адвокації є:

- люди з інвалідністю;
- люди похилого віку;
- люди, які перебувають в особливих життєвих обставинах (наприклад, з тимчасовими обмеженнями у пересуванні у наслідок хвороби, з дитячими колисками, візочками (маломобільні особи);
- особи, які працюють у закладах вищої та фахової передвищої освіти;
- здобувачі вищої та фахової передвищої освіти.

Джерелами дослідження виступають:

- міжнародні та національні нормативно-правові акти у сфері інклюзивної освіти.
- дані, надані Головним управлінням статистики у Луганській області, ЛОДА, Департаментом соціального захисту населення в Луганській області, Луганським обласним центром зайнятості, Управлінням соціального захисту

населення Луганської області, Луганською Асоціацією організацій людей з інвалідністю на підставі запитів від ГО відповідно до Закону України «Про доступ до публічно інформації», Департаментом освіти ЛОДА, Асоціацією освітян Луганщини тощо.

- Дані, одержані з сайтів закладів вищої освіти та фахової передвищої освіти Луганської області.
- Опитування осіб, які навчаються у закладах вищої освіти та закладах фахової передвищої освіти, осіб з числа людей з інвалідністю, які навчаються у ЗВО та закладах фахової передвищої освіти, викладачів, які працюють у ЗВО та закладах фахової передвищої освіти Луганської області.
- Проведення соціального експерименту за участі волонтерів та представників від Асоціації осіб з інвалідністю щодо архітектурної доступності закладів освіти та закладів фахової освіти Луганської області.

1.3. Методологія

При проведенні дослідження було використано такі методи: метод опитування використано при розробці та проведенні опитування серед представників закладів вищої освіти, закладів передвищої фахової освіти в Луганській області), метод нормативного аналізу при вивчені міжнародного та національного законодавства у сфері інклюзивної освіти, метод експерименту, який був проведений здобувачами освіти та викладачами за участі представників маломобільних груп та людей з інвалідністю, метод індукції та дедукції, використаний при аналізі реалізації доступу до вищої освіти осіб зазначених вище категорій тощо.

При підготовці звіту було пройдено декілька етапів:

- Визначення проблеми, потреби та цільової аудиторії дослідження та кінцевого продукту;
- Формулювання мети та завдань дослідження
- Розробка анкет для опитування респондентів
- Опитування респондентів

- Аналіз даних, формулювання висновків та пропозицій
- Підготовка аналітичного звіту за результатами дослідження

У межах дослідження було розроблено та проведено два опитування, спрямовані на залучення різних категорій осіб - власне осіб з інвалідністю, які мають намір вступати до закладів вищої та фахової передвищої освіти, та опитування викладачів та здобувачів освіти, працівників закладів вищої та фахової передвищої освіти щодо визначення стану забезпечення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до доступу до отримання якісної вищої та фахової передвищої освіти на території Луганської області, що дозволило подивитися на питання реалізації права на освіту та проблему доступу до освіти з різних точок зору та залучити до опитування більшу кількість осіб. Програми опитувань складені з врахуванням принципів необов'язковості спеціальних знань респондентів та включення такої кількості запитань, щоб концентрація уваги респондента залишалась максимальною з початку до кінця опитування.

Опитування відбувалося через мережу Інтернет. При цьому використовувалася індивідуальна анкета у гугл-формі, що заповнювалася особисто респондентом або консолідований опитувальний лист, у якому відповіді респондента занотовувалися інтерв'юєром у тих випадках, коли у респондента не має технічної можливості власноруч заповнювати анкету. Зокрема, опитувальний лист використовувався у разі фізичної неможливості респондента заповнити анкету через мережу Інтернет.

Анкета складається з п'яти блоків. Перший – ідентифікуюча частина анкети, де вказується відповідність респондента певним ідентифікуючим ознакам: назва закладу освіти, до якого належить респондент; категорія працівників / здобувачів вищої освіти ЗВО/ЗФПО, до якої належить респондент; стать; вік; рівень освіти; галузь освітньої/наукової діяльності; категорія людей з інвалідністю, до якої респондент відноситься. Другий блок містить питання щодо визначення кількості закладів вищої освіти та фахової передвищої освіти в Луганській області та освітніх програм; аналіз інформаційної складової в осіб

з особливими потребами щодо можливостей отримання певних рівнів освіти. Цей блок містить двадцять запитань, які передбачають вибір декількох варіантів відповіді. Третій блок присвячений питанням доступності. Критерій передбачає визначення рівня архітектурної та фізичної доступності закладів вищої та фахової передвищої освіти Луганської області; аналіз рівня економічної доступності освіти вищої та фахової передвищої освіти для людей з інвалідністю в Луганській області тощо. Цей блок містить п'ятнадцять запитань, які передбачають вибір декількох варіантів відповіді та можливість висловлення власної думки. Четвертий блок містить питання щодо сучасних програм з інклузивного навчання для закладів вищої освіти (форма та зміст, якість), їх сприйняття та прийнятності людьми з інвалідністю. Цей блок містить одинадцять запитань, які передбачають вибір декількох варіантів відповіді та можливість висловлення власної думки. П'ятий блок передбачає питання з гнучкості програм щодо сприяння потребам осіб з особливими освітніми потребами та щодо рівня інформованості працівників закладу освіти щодо успішного досвіду роботи з особами з особливими освітніми потребами. Цей блок містить дванадцять запитань, які передбачають вибір декількох варіантів відповіді та можливість висловлення власної думки (Див. Додаток А).

Друге опитування «Доступ до освітніх послуг осіб з особливими освітніми потребами» спрямоване на осіб з особливим освітніми потребами щодо визначення їх освітніх потреб та реалізації можливостей щодо отримання вищої освіти. Анкета містить двадцять п'ять питань, які стосуються ідентифікації особи, ступеня інформованості осіб з особливим освітніми потребами з умовами вступу, умовами перебування у закладі освіти, моделями надання освітньої послуги людям з інвалідністю та маломобільним верствам населення (Див. Додаток Б).

Соціальний експеримент щодо доступності території біля СНУ ім. В.Даля було проведено за участі волонтерів (здобувачів вищої освіти юридичного факультету СНУ ім. В. Даля), осіб з інвалідністю, маломобільних осіб щодо архітектурної доступності закладів освіти та закладів фахової освіти Луганської

області (див. Додаток В), спрямований на зміну ставлення місцевої громади до людей з обмеженими фізичними можливостями, визнання їх рівності з іншими членами суспільства та права на повноцінне життя, яке забезпечується створенням реальних умов для доступу до вищої освіти та соціальної інтеграції. Експеримент полягав у тому, що волонтери сіли на візки та за участі особи з інвалідністю та матері з маленькою дитиною в колясці протягом години переміщалися територією біля навчального та лабораторного корпусів СНУ ім. В. Даля та університетським парком, і наносили на мапу об'єкти, які стали нездоланими бар'єрами на їх шляху.

Дослідження ґрунтуються на принципах: статистичної надійності та достовірності висновків, забезпечення рівного доступу населення Луганської області до виявлення власної думки, унеможливлення фільтрації респондентів за національною, релігійною, мовою ознаками тощо.

У досліджені брали участь представники закладів вищої та фахової передвищої освіти Луганської області щодо забезпечення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до доступу до отримання якісної вищої та фахової передвищої освіти.

Результати усіх опитувань, соціального експерименту, аналізу міжнародного та національного законодавства у сфері інклузивності освіти покладені в основу Аналітичного звіту щодо забезпечення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до доступу до отримання якісної вищої та фахової передвищої освіти на території Луганської області. Гадаємо, що цей документ може стати підставою для проведення Всеукраїнської адвокаційної компанії, яка приведе до законодавчих змін, що підсилють гарантій осіб з інвалідністю у реалізації їх права на якісну вищу та фахову передвищу освіту, підсилють спроможності закладів освіти у створенні безбар'єрного середовища, розробці пристосованих нозологічних освітніх програм, розбудови безбар'єрних університетських містечок з відповідними корпусами, гуртожитками, облаштованих відповідними технічними засобами навчання, з можливістю отримати допомогу психологів, медиків, соціальних працівників тощо.

2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

2.1. Міжнародне законодавство та законодавство країн ЄС у сфері інклюзивної політики в освіті

Питання забезпечення права на освіту шляхом створення системи інклюзивної освіти можна віднести до культурно-політичних функцій держави. Поняття культури прав людини почало формуватися на законодавчому рівні наприкінці Другої світової війни і знайшло своє втілення у нормах прийнятої 10 грудня 1948 року Організацією Об'єднаних Націй Загальної декларації прав людини⁴.

Загальна декларація прав людини стала першим міжнародним актом з прав людини універсального характеру, який проголосив рівність всіх перед законом, право кожного на свободу і особисту недоторканність, свободу совісті та інші права та свободи. Хоча положення Декларації мають рекомендаційний характер її принципи покладено в основу багатьох актів міжнародного права які стосуються прав людини: Міжнародного пакту про громадянські й політичні права⁵, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права⁶. Зазначені Міжнародні пакти разом із Загальною декларацією прав людини склали Міжнародний білль про права людини. Україна ратифікувала є учасницею цих пактів з моменту їх ратифікації у 1973 році.

До базового міжнародного законодавства, спрямованого на закріплення та розвиток прав людини можна віднести:

Декларацію прав дитини (1959 р.),

Конвенцію про права дитини (1989 р.),

⁴ Загальна декларація прав людини// Офіційний вісник України від 15.12.2008 — 2008 р., № 93, стор. 89, стаття 3103, код акта 45085/2008

⁵ Міжнародний пакт про громадянські й політичні права // Електронний ресурс: Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁶ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Електронний ресурс: Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

Всесвітню декларацію про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей (1990 р.).

Що стосується міжнародних актів, які, базуючись на вищеперелічені актах, розвивають та гарантують право на освіту, у тому числі інклюзивну освіту, то до них відносяться:

Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.),

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.),

Декларація ООН про права розумово відсталих (1971 р.),

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.),

Конвенція про корінні народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах (1989 р.),

Міжнародна конвенція про охорону прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей (1990 р.),

Декларація принципів толерантності (Париж, 1995 р.),

Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабонська конвенція від 11 квітня 1997 року),

Декларація про вищу освіту для ХХІ століття (Париж, 5—9.10.1998 р.);

Конвенція про заборону та негайні заходи щодо викорінення найгірших форм дитячої праці (1999 р.),

Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2005 р.),

Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї (2006 р.),

Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів (2007 р.).

Окрім документів конвенційного та декларативного характеру існують також міжнародно-правові акти-рекомендації, резолюції та акти-програми:

Рекомендації МОП/ЮНЕСКО щодо становища вчителів (Париж, 5.10.1966 р.);

Рекомендації про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці й миру, виховання в дусі пошани прав людини й основних свобод (Париж, 1974 р.);

Рекомендація про розвиток освіти дорослих (Париж, 1976 р.);

Рекомендації МОТ/ЮНЕСКО про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти (Париж, 11.11.1977 р.);

Рекомендація № R(83)4 Ради Європи (Комітет Міністрів) «Про сприяння обізнаності про Європу в середніх школах» (18. 04. 1983 р.);

Рекомендація № R(83)13 Ради Європи (Комітет Міністрів) «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя» (23.09.1983 р.);

Резолюція № 1 «Про нові завдання вчителів та їх підготовку» (Постійна конференція європейських міністрів освіти) (Гельсінкі, 5—7.05.1987 року);

Резолюція 874 (1987) «Про якість і ефективність шкільної освіти» (Парламентська асамблея Ради Європи);

Рекомендація № R(88)7 «Про освіту з питань охорони здоров'я в школі та роль і підготовку вчителів» (Комітет Міністрів) (18.04.1988 р.);

Рекомендація 1123 (1990) «Про практичну допомогу в питаннях освіти в Центральній і Східній Європі» (Парламентська асамблея Ради Європи);

Рекомендація № R(91)8 «Про розвиток освіти з питань довкілля в шкільних системах» (Комітет Міністрів (17.06.1991 р.);

Рекомендація № R (1992) б Комітету міністрів державам-членам про послідовну політику щодо інвалідів;

Рекомендації про визнання навчальних курсів та свідоцтв про вищу освіту (1993 р.);

Всесвітня програма дій у сфері освіти з прав людини та демократії (Монреаль, 1993 р.);

Рекомендація 1248 (1994) «Про освіту для обдарованих дітей» (Парламентська асамблея Ради Європи);

Рекомендація 1281 (1995) «Про гендерну рівність у галузі освіти» (Парламентська асамблея Ради Європи);

Міжнародна стандартна класифікація освіти (Париж, ЮНЕСКО, 1997 р.);

Рекомендація № R(98)6 «Про сучасні мови» (Комітет Міністрів) (17.03.1998 р.);

Рекомендація № R(99)2 «Про середню освіту» (Комітет Міністрів) (19.01.1999 р.);

Резолюція 1193 (1999) «Школи, які дають другий шанс, або як подолати безробіття та виключення, надаючи освіту і підготовку» (Парламентська асамблея Ради Європи);

Рекомендація 1437 (2000) «Про неформальну освіту» (Парламентська асамблея Ради Європи);

Рекомендація (2001) 15 «Про викладання історії у ХХІ столітті в Європі» (Комітет Міністрів) (31.10.2001 р.);

Рекомендація 1501 (2001) «Обов'язки батьків і вчителів у вихованні дітей» (Парламентська асамблея Ради Європи);

Рекомендація Парламентської Асамблеї 1592 (2003) «До повноцінного соціального включення інвалідів»;

План дій Третього саміту голів держав та урядів Ради Європи, прийнятий у м. Варшаві 17 травня 2005 р.;

Рекомендація Rec(2006)5 Комітету міністрів державам-членам щодо Плану дій Ради Європи про сприяння правам і повноцінній участі інвалідів у житті суспільства: покращення якості життя інвалідів в Європі 2006-2015 рр.,

Рекомендація CM/Rec (2009)8 Комітету міністрів державам-членам, щодо досягнення повноцінної участі завдяки Універсальному проектуванню і дизайну.

19 листопада 2019 року Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration)⁷ і стала сотою країною, що підтримала положення цього документа. Зазначений документ є особливо важливим для нашої держави, яка перебуває у стані збройного конфлікту та потребує захисту освітніх установ від збройних нападів.

⁷ Декларація про безпеку шкіл// Електронний ресурс – Режим доступу: https://inee.org/system/files/resources/GCPEA_Safe-Schools-Declaration_2015_UKRAINIAN.pdf

Процеси глобалізації та світової інтеграції, розвиток цифровізації, комунікативних можливостей, поява нових сфер суспільного життя привели до необхідності перегляду та змінення гарантій забезпечення дотримання прав людини. Подальше впровадження в систему освіти інклюзивного елементу свідчить про зростання рівня суспільної культури, культури толерантності, розширення можливостей особистостей та виключності до суспільного життя таких уразливих категорій, як особи з інвалідністю, діти, особи похилого віку, мігранти тощо. Наразі мова йде про перегляд можливостей для реалізації своїх прав, у тому числі освітніх, для осіб, які мають тимчасові труднощі пов'язані з особливостями здоров'я (особи на лікарняному, наприклад), з доглядом за дітьми чи непрацездатними особами, з особливостями праці (військовослужбовці).

Глобальний рух осіб з інвалідністю допоміг з'ясувати основні види порушення їхніх прав свобод і призвів до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї (2006 р)

Конвенція ООН визнала новий культурний підхід до розбудови соціальної моделі інклюзії для осіб з інвалідністю, яка ґрунтується на виключно медичних критеріях, а на соціальних – загальних правах людини.

«Соціальна модель, розглядаючи людські відмінності у термінах раси, роду, гендеру, сексуальної орієнтації, культури, мови, фізичних, психологічних та соціальних умов, демонструє, що умови недієздатності походять не від суб'єктивних якостей осіб, а радше від взаємовідношення між характеристиками осіб і модальністю, через яку суспільство організовує доступ і використання товарів та послуг»⁸

Інклюзія розглядається як частина концепції гуманізму та людиноцентризму. Конвенція вперше офіційно проголошено право людей з особливими потребами на інклюзивну вищу освіту. Держави-учасниці Конвенції надають особам з інвалідністю можливість засвоювати життєві та соціалізаційні

⁸ Давиденко Г. В. Інклюзія у вищих навчальних закладах Європейського Союзу : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 314 с. – С. 46

навички, щоб полегшити їхню повну й рівну участь в процесі освіти і як членів місцевої спільноти.

Право на освіту відноситься до соціальних прав, передбачених Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права (стаття 13), згідно з якою освіта має спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод. «...освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними та релігійними групами і сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру»⁹.

П. с ч.2 ст. 13 Пакту встановлює, що «...вища освіта повинна бути зроблена однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів...»

На розвиток зазначених положень Пакту на Конференції з доступу до соціальних прав у 2002 році була прийнята Мальтійська декларація, що закликає уряди та провідні сили суспільства розвивати та зміцнювати політику, що сприяє доступу до соціальних прав.

У міністерській декларації щодо людей з інвалідністю під назвою “Рух до повноцінної участі в житті суспільства», прийнятій на 2-й Європейській конференції міністрів, відповідальних за політику інтеграції для інвалідів, що відбулася в м. Малазі (Іспанія) 7 та 8 травня 2003 р.; наголошено, що «основною метою на наступне десятиліття є поліпшення якості життя людей із обмеженими можливостями та їхніх сімей, при цьому особливе значення необхідно приділяти їхній інтеграції та повноправній участі в суспільному житті»¹⁰.

⁹ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права // Електронний ресурс: Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

¹⁰ Малагская декларация. Декларация министров в Малаге о людях с ограниченными возможностями : «К полному гражданскому участию». – 2-я Европейская конференция министров. – Малага, 7-8 мая 2003 года
Электронный ресурс [Режим доступа]: https://aupam.ru/pages/zakonodatelstvo/plan_dejstviy_soveta_evropih/page_06.htm

Таким чином, на міжнародному рівні, на рівні країн європейського співтовариства є міцне законодавче підґрунтя для реального дотримання та втілення соціальних прав осіб з інвалідністю та маломобільних груп.

Утім, на практиці реалізації зазначених законодавчих норм заважають численні перешкоди як на рівні національного законодавства країн, так і перешкоди ментального, культурного та політичного характеру.

2.2. Законодавство України у сфері забезпечення права на вищу освіту: право на інклузію

Україна, модернізуючи національну освіту, має враховувати інтеграційні процеси, які відбуваються у системі світової, зокрема європейської освіті. Зокрема, Україна є учасницею Болонського процесу, який, в свою чергу, є втіленням ідеї освітньо-культурного об'єднання європейських країн та університетів. Тенденція об'єднання втілена у Європейській культурній конвенції 1954 р., Лісабонській конвенції (1997 р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону, Сорbonській декларації (1998 р.) про узгодження структури системи вищої освіти, Великій хартії університетів від 18 вересня 1988, Болонській конвенції (або Болонській декларації) від 19 червня 1999 р., щодо стандартизації підходів до організації навчального процесу і функціонування вищої школи в Європейському Союзі.

03 листопада 1993 р. була введена в дію Постанова Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) № 896 Про Державну національну програму "Освіта" («Україна ХХІ століття»), згідно з положеннями якої перед державою поставлено завдання щодо створення та впровадження довготермінової програми співробітництва в галузі освіти, вироблення ефективних механізмів входження до освітніх і наукових програм ЮНЕСКО, інших міжнародних організацій, фондів тощо, а також створення із зарубіжними країнами спільних

центрів освіти, укладення міжнародних угод щодо нострифікації документів про освіту й кваліфікацію спеціалістів та робітників тощо¹¹.

17 квітня 2002 Указом Президента України № 347/2002 затверджено Національну доктрину розвитку освіти, згідно з якою «Освіта - основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства». Актуальним завданням розвитку освіти є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та дальнє утвердження її національного характеру.

Доктриною передбачено, що «Держава бере на себе обов'язок брати участь у проектах і програмах Ради Європи, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, ЮНІСЕФ та інших міжнародних організацій»¹²

Міжнародні правові акти як частина національного законодавства мають значний вплив на формування державної політики в галузі освіти, багато положень міжнародного законодавства вже покладено в основу національного законодавства у сфері освіти. На сьогодні до чинного законодавства в сфері освіти слід віднести:

- Конституцію України (1996 р.),
- Закон України «Про освіту» (2017 р.),
- Закон України «Про дошкільну освіту» (2001 р.),
- Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.),
- Закон України «Про позашкільну освіту» (2000 р.),
- Закон України «Про професійну (професійно-технічну освіту)» (1998 р.),
- Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.),
- Закон України «Про охорону дитинства» (2001 р.),
- Закон України «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.)

¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України № 896 Про Державну національну програму "Освіта" («Україна ХХІ століття»)// Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>

¹² Указ Президента України № 347/2002 Про Національну доктрину розвитку освіти// Електронний ресурс – Режим доступу: <http://veche.kiev.ua/journal/3215/>

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005 р.).

Законодавство в сфері інклюзивної освіти:

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006 р)

Закон України «Про соціальні послуги» (2019 р),

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991 р),

Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 №344

Указ Президента України «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» від 18.12.2007 р. № 1228

Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» від 20.03.2008 р. № 244

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серпня 2011 р. № 872

Постанова КМУ «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр» від 6 березня 2019 р. № 221

Постанова КМУ Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» від 10 липня 2019 р. № 635

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» від 10 липня 2019 р. № 636

Постанова КМУ «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» від 21 серпня 2019 р. № 779

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами для навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти» від 9 грудня 2020 р. № 1289

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» від 01 жовтня 2010 року № 912.

Крім того, має достатньо велику кількість листів МОН щодо реалізації інклюзивної політики у закладах освіти. Водночас слід зауважити, що майже всі вони стосуються виключно закладів загальної середньої освіти.

Зазначимо, що протягом проведення дослідження та підготовки звіту було прийнято декілька важливих нормативних актів у сфері розвитку інклюзивної освіти в Україні. Так, 03.12.2020 року підписано Указ Президента України «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні»¹³. На виконання цього указу розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 14 квітня 2021 №366-р «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030»¹⁴ її було схвалено. Також наразі на громадському обговоренні на сайті МОН перебуває проект постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження категорій (типологій) освітніх труднощів у осіб з особливими освітніми потребами та рівнів підтримки в освітньому процесі в інклюзивних класах (групах) закладів освіти»¹⁵.

Прийняття вищезазначених нормативно-правових актів підкреслює важливість розвитку освіти дорослих осіб, зокрема інклюзії у сфері вищої освіти та необхідності створення сприятливих умов для навчання, виховання, реалізації особистісного потенціалу осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення.

Інклюзія у вищій освіті базується на принципі забезпечення рівності права на освіту та передбачає залучення осіб з інвалідністю та маломобільних груп до загального навчального простору шляхом адаптації навчальних програм та

¹³ Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні: Указ Президента України від 03.1.2020 №533/2020// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text>

¹⁴ Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 №366-р // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

¹⁵ Про затвердження категорій (типологій) освітніх труднощів у осіб з особливими освітніми потребами та рівнів підтримки в освітньому процесі в інклюзивних класах (групах) закладів освіти» // Електронний ресурс – Режим доступу: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Proyekt-postanovy-KMU-Pro-zatverdzhennya-kategorij-typologiyi-osvitnih-trudnoshhhiv-u-osib-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy-ta-rivniv-pidtrymky-v-osvitnomu-prosesi-v-inklyuzyvnyh-klasah-grupa.pdf>

планів, використання специфічних особистісно-орієнтованих методів та форм навчання, передбачає існування сприятливих педагогічних, психологічних, соціальних, культурних, правових, організаційних умов для відповідних категорій беніфіціарів з метою реалізації їх права на вищу освіту.

Аналіз Закону України «Про вищу освіту»¹⁶ дозволяє встановити, що Закон містить основні правові, організаційні і фінансові засади функціонування системи вищої освіти та створює відповідні умови для посилення співпраці державних органів та бізнес-структур з закладами вищої освіти (ЗВО), базуючись на принципах автономії ЗВО, створення кластерної моделі освітньої системи з метою поєднання освіти, науки і практики, самореалізації особистості.

П. 2 ст. 3 «Державна політика у сфері вищої освіти» Закону «Про вищу освіту» містить перелік принципів, на яких ґрунтуються державна політика у сфері вищої освіти, які відповідають міжнародним зобов'язанням України щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю та маломобільних груп на здобуття якісної вищої освіти та закріплюють вектор міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи.

У п. 4 статті 3 зазначається, що формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти.

Вкрай важливе значення для реалізації права на вищу освіту для з інвалідністю та маломобільних груп має перелік прав, закріплених статтею 62 Закону «Про вищу освіту», які відповідають демократичним та людиноцентристським принципам соціальної інклузії. Зокрема, це права на: «вибір форми навчання під час вступу до вищого навчального закладу» (ч.1 п.1.);

¹⁶ Закону України «Про вищу освіту»// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004

«безплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами) (ч.1 п.6)»; «спеціальний навчально-реабілітаційний супровід та вільний доступ до інфраструктури вищого навчального закладу відповідно до медико-соціальних показань за наявності обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я (ч.1 п.28)».

Одразу зазначимо що законодавчі акти містять неузгоджений категоріальній апарат, використовують різну термінологію: «діти та молодь з інвалідністю», «діти та молодь з особливими освітніми потребами», «діти, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку», «особи, які мають фізичні та розумові вади», «особи з фізичними обмеженнями», «особи з обмеженими можливостями», «особи з інвалідністю», «люди з інвалідністю» тощо. Така неузгодженість міститься і в Законі України «Про вищу освіту», який оперує терміном «особи з особливими освітніми потребами» і визначає цих осіб як ст. 1 п.18 «..особа з особливими освітніми потребами - особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти», але, на нашу думку, потреби у здобувачів освіти єдині та спільні – отримання якісної освіти. Тому слід використовувати термін «особи з інвалідністю» і забезпечувати їм можливості на доступ та отримання якісної вищої освіти на рівні з іншими здобувачами.

Що стосується терміну «маломобільні групи», то згідно з Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності»¹⁷ (п.16 ч.1. ст.1): «маломобільні групи населення - особи, які відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі, зокрема особи з інвалідністю, особи з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, громадяни похилого віку, особи з дитячими віzkами».

¹⁷ Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 34, ст.343

Таким чином «маломобільні групи» є більш широким терміном, який включає в себе осіб з інвалідністю.

Що стосується використання зазначеного терміну у законодавчих актах з питань освіти, то ми можемо знайти згадку про нього лише в сенсі архітектурної доступності до об'єктів, зокрема у ДБН України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2.-40:2018¹⁸, яке визначає маломобільні групи населення (МГН) як людей, які відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі. До таких груп віднесені особи з інвалідністю, люди з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, літні люди, люди з дитячими колясками. Таким чином, ми маємо деяку законодавчу невизначеність щодо переліку осіб які відносяться до категорії «маломобільна група». Вважаємо, що для визначення осіб, які реалізують право на вищу освіту, необхідно конкретизувати зазначену категорію.

Законодавчі та підзаконні акти з питань вищої освіти оперують поняттям «особи з особливими освітніми потребами», при цьому не виділяючи окремо представників маломобільних груп, які мають певні особливості порівняно з особами з інвалідністю і потребують окремого врегулювання.

У ст. 4 Закону України «Про вищу освіту» прописано, що «для реалізації права на вищу освіту особами з особливими освітніми потребами заклади вищої освіти створюють їм необхідні умови для здобуття якісної вищої освіти». Але у Розділі V «Забезпечення якості вищої освіти» взагалі не єде мова про забезпечення необхідних умов для реалізації якісної вищої освіти для «осіб з особливими освітніми потребами», навіть не передбачено існування відповідних кваліфікованих фахівців з інклузії для роботи у ЗВО.

У п. 7 ст. 33 «Структура закладу вищої освіти» зазначено, що структурним підрозділом закладу вищої освіти може бути спеціальний навчально-

¹⁸ ДБН України. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В.2.2.-40:2018. Видання офіційне. – К.: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2018 // <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/V2240-2018.pdf>

реабілітаційний підрозділ, який утворюється з метою організації інклюзивного освітнього процесу та спеціального навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності». Законом не передбачено можливості створення груп для студентів з інвалідністю, які б забезпечувалися необхідним інклюзивним технічним обладнанням, спеціалістами-викладачами тощо.

Водночас Закон України «Про повну загальну середню освіту»¹⁹ у ст.9 містить перелік заходів, спрямованих на забезпечення рівного доступу до здобуття повної загальної середньої освіти, серед яких викладання навчальних предметів (інтегрованих курсів) способами, що є найбільш прийнятними для осіб відповідного віку, у тому числі шляхом адаптації/модифікації змісту навчальних предметів (інтегрованих курсів) для осіб з особливими освітніми потребами та навчання дітей, які є сліпими, глухими чи сліпоглухими, за допомогою найбільш прийнятних для таких дітей мов, методів і способів спілкування в освітньому середовищі (просторі), яке максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвитку, зокрема шляхом використання в освітньому процесі української жестової мови та/або абетки Брайля, а ст.12 зазначеного Закону передбачає створення інклюзивних класів.

Стаття 49 Закону «Про вищу освіту» передбачає, що основними формами здобуття вищої освіти є: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); дуальна. Водночас, гадаємо, що у разі наявності у п. 7 ст. 33 Закону України «Про вищу освіту» норми щодо можливості створення спеціального навчально-реабілітаційного підрозділу з метою організації інклюзивного освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами, доречно було б у статті 49 Закону до форм здобуття вищої освіти додати ще інклюзивну.

¹⁹ Закон України «Про повну загальну середню освіту»// Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. № 31. ст.226

Стаття 52 Закону «Про вищу освіту» надає перелік категорій учасників освітнього процесу, серед яких не має згадки про категорію педагогічних працівників, які мають надавати вищу освіту особам з особливими потребами та володіти навичками педагога спеціального профілю. Серед обов'язків науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників (ст.58 Закону «Про вищу освіту»), відсутні обов'язки науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників, які забезпечують навчально-виховний процес для осіб з особливими освітніми потребами, що унеможливлює дотримання вимог ст. 4 Закону «Про вищу освіту» про створення необхідних умов для здобуття якісної вищої освіти особам з особливими освітніми потребами.Хоча можливості для отримання певних навичок у педагогічних працівників передбачені ст. 60 «Післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників», яка надає можливості працівникам підвищити кваліфікацію (розширити профіль) шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду. Викладачі в інклузивних (чи змішаних) групах мають отримати спеціальну підготовку з тим, щоб розуміти особливості сприйняття навчального матеріалу студентами різних нозологій. Отже, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників в змозі сприяти підготовці різнопрофільних фахівців для роботи з особами з особливими освітніми потребами в у мовах інклузивного навчання

Розумне пристосування закладів освіти передбачає наявність пандусів, спеціальних меблів, ліфтів, обладнання кімнат санітарно-гігієнічного призначення, забезпечення необхідної ширини дверей, коридорів, проходів між партами в аудиторіях, сидіннями в актових залах та столиками в єдальні, можливості вільного розміщення візків за першими рядами парт, розміщення тактильних позначок і звукових інформаційних пристрій у ліфтах та коридорах закладу, сходах. Споживачі освітніх послуг за необхідністю мають бути забезпечені відповідною та доступною аудіо та відео, візуальною інформацією

3. ФІНАНСУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Задля ефективного впровадження інклюзивної освіти у сфері вищої освіти необхідно застосування та вдосконалення відповідних механізмів фінансування. Стаття 53 Конституції України гарантує підтримку держави в реалізації права на освіту: «Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам»²⁰. Зазначене конституційне положення знайшло розвиток у Рішенні Конституційного Суду України, який визначив, що «...доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України (254к/96-ВР), означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права»²¹.

Ефективне здійснення державної гарантії передбачає наявність відповідної ресурсної складової. До ресурсів можна віднести фінанси, людський потенціал, матеріальні та не матеріальні активи. Фінансові ресурси складаються з грошових надходжень насамперед з державного та місцевих бюджетів. Також до фінансових ресурсів можна віднести спонсорську грошову допомогу, надходження від грантово-проектної діяльності. До матеріальних, але не фінансових ресурсів відносять приміщення, обладнання, бібліотечні фонди, спеціальне приладдя тощо. До нематеріальних ресурсів відноситься сукупність технологій та методик соціальної, психологічної та педагогічної роботи зі

²⁰ Конституція України// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141

²¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України "держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах" (справа про доступність і безоплатність освіти)// Офіційний вісник України від 02.04.2004 — 2004 р., № 11, стор. 72, стаття 674, код акта 28062/2004

студентами з особливими освітніми потребами, а також інформацію в широкому сенсі.

Світова практика фінансування інклузії у вищій освіті дозволяє виділити чотири моделі такого фінансування: кількісну модель, яка виходить від кількості осіб з особливими освітніми потребами; сервісну модель, яка забезпечує виконання всіх необхідних сервісів, не орієнтуючись при цьому на окрему людину; децентралізована модель фінансування, що базується на залученні коштів місцевих бюджетів; персональну модель, зорієнтовану на фінансове забезпечення потреб окремого споживача освітніх послуг.

Наразі у фінансуванні ЗВО беруть участь: держава, зокрема МОН (співвідношення бюджетних та позабюджетних надходжень – 70:30, 60:40 або 50:50); регіони; муніципалітети; фізичні, юридичні особи (в т.ч. спонсори, комерційне навчання студентів); асоціації (випускників, роботодавців); державні та комерційні студентські кредити для здобуття вищої освіти; іноземні студенти; підприємства та організації (матеріально-технічна допомога). До інших джерел фінансування можна віднести: гранти, кошти від виконання наукових робіт та держбюджетних тем, кошти міжнародних наукових та освітніх грантів і проектів, надання в оренду майна; інвестиції; закордонні джерела фінансування; бізнес; регіональні фонди, місцеві підприємства.

Концепція інклузивного навчання від 2010 р містить положення щодо фінансового забезпечення освітніх прав: «Фінансування організації інклузивного навчання здійснюється за рахунок державного бюджету, коштів місцевих громад та коштів громадських, благодійних і міжнародних організацій». Зазначене положення Концепції надає можливість залучати до фінансування інклузивної освіти допомогу спонсорів, громадських ініціатив та фондів, здійснювати інноваційні проекти, які дозволять отримати фінансове позабюджетне забезпечення для створення інклузивного безбар'єрного навчального середовища, підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів, супроводу тощо.

Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року передбачає створення механізмів фінансування заходів із забезпечення фізичної безбар'єрності, забезпечення стійких механізмів фінансування ініціатив, спрямованих на створення фізичної доступності, за рахунок державного бюджету та інших джерел, а також фінансування за форматом “гроші ходять за людиною” щодо розвитку освіти дорослих²².

Одним з нових механізмів фінансування освіти стали субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки «особам з особливими освітніми потребами». Впровадження такого механізму стало можливим завдяки співпраця в рамках Шведсько -українському проекту «Підтримка децентралізації в Україні», який фінансувався Шведським агентством міжнародного розвитку SIDA із залученням Міністерства освіти і науки України щодо питань реформування механізму фінансування освіти. Вперше у державному бюджеті України виділення таких субвенцій було передбачено у 2017 р. Зокрема бюджет 2017 мав дві субвенції до місцевих бюджетів на освітні цілі: освітню субвенцію на суму 52 млрд грн та субвенцію на інклюзивну освіту в сумі 209,5 млн грн. Окремого розподілу на субвенції на вищу освіту не було і немає, бо субвенції надаються закладам освіти, що надають послуги зі здобуття повної загальної середньої освіти.

У Законі «Про Державний бюджет України на 2021р»²³ ст.24 та 25 передбачено перерозподіл коштів освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, але мова знову іде лише про фінансування загальної середньої освіти.

Субвенція на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2021 р складає 0,5 млрд грн (у 2020 році – 0,5 млрд грн).

²²Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 №366-р // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

²³Закон «Про Державний бюджет України на 2021р»// Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82#w1_3

У 2018 році з метою аналізу політики фінансування інклюзивної освіти в Україні та порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами за підтримки МБФ «Відродження» було проведено аналіз політик фінансування інклюзивної освіти. За результатами дослідження було опубліковано Звіт, який містить виклад існуючих проблем щодо використання механізмів фінансування інклюзії в освіті²⁴. Деякі з визначених проблем є актуальними і наразі для системи вищої освіти, зокрема:

- невідповідність та існуючі прогалини в нормативно-правових документах;
- затримка коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами на початок бюджетного року;
- відсутність оплати «асистенту» чи іншій особі, що здійснює супровід студента з інклюзивними потребами, особам що здійснюють психологічний супровід;
- неможливість придбання за кошти субвенції навчальних підручників та матеріальної бази для організації робочих місць студентів з інвалідністю різних нозологій основних засобів,;
- відсутня доплата за роботу в інклюзивних групах у закладах професійної (професійно-технічної) та вищої освіти;
- відсутність фінансування спеціального навчально-реабілітаційного підрозділу, який утворюється з метою організації інклюзивного освітнього процесу та спеціального навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності;

²⁴ Аналітичний звіт «Аналіз політик фінансування інклюзивної освіти в Україні та порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-137/zvit.pdf>

- відсутність дієвих місцевих програм підтримки інклюзивного навчання та ін.

Таким чином, існує необхідність у розробці механізмів фінансування інклюзивного навчання у професійній та вищій освіті.

Відповідно Закон України «Про освіту»²⁵ ч.1. ст.19 «Освіта осіб з особливими освітніми потребами» - органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів. Ч.4 ст. 19 встановлює, що «Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють особам з особливими освітніми потребами умови для здобуття освіти нарівні з іншими особами шляхом належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення універсального дизайну та/або розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби та можливості таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку».

На розвиток положень ст.19 Закону «Про освіту» ч.1 ст.20 цього Закону передбачає, що заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи.... для навчання осіб з особливими освітніми потребами».

У частині 2 статті 20 Закону України «Про освіту» визначено, що заклади освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей.

Забезпечуючи рівні права на отримання вищої освіти абзацом 7 ст. 4 Закону «Про вищу освіту» встановлено, що для реалізації права на вищу освіту особами з особливими освітніми потребами заклади вищої освіти створюють їм необхідні умови для здобуття якісної вищої освіти.

²⁵ Закон України «Про освіту»// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380

Пунктом 4 ч. 3 ст.3 Закону «Про вищу освіту» передбачено створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти. Пункт 9 ч.3 ст.3 Закону «Про вищу освіту» визначена необхідність належної державної підтримки підготовки фахівців із числа осіб з особливими освітніми потребами на основі забезпечення їх додатковою підтримкою, зокрема психолого-педагогічним супроводом, та створення для них вільного доступу до освітнього процесу, зокрема забезпечення вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти

Стаття 9 Закону «Про вищу освіту» передбачає обов'язкові ліцензійні умови та стандарти вищої освіти серед яких передбачені технологічні вимоги щодо наявності певної матеріально-технічної бази разом з даними, що дають змогу її ідентифікувати (для освітніх програм, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, та з урахуванням необхідності створення умов для осіб з особливими освітніми потребами). В свою чергу пункт 3 ч.3 ст.32 Закону «Про вищу освіту» встановлює обов'язок закладу вищої освіти створювати необхідні умови для здобуття вищої освіти особами з особливими освітніми потребами. Задля реалізації цього обов'язку ЗВО повинні мати певне фінансове забезпечення.

Стаття 62 Закону «Про вищу освіту» серед прав осіб, які навчаються у закладах вищої освіти передбачає право на безоплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами).

Стаття 70 Закону «Про вищу освіту» визначає матеріально-технічну базу і правовий режим майна закладів вищої освіти до яких відносяться будівлі, споруди і приміщення закладів вищої освіти повинні відповідати вимогам

доступності згідно з державними будівельними нормами і стандартами. Якщо відповідні об'єкти неможливо повністю пристосувати для потреб осіб з особливими освітніми потребами, здійснюється їх розумне пристосування з урахуванням універсального дизайну. Проектування, будівництво та реконструкція будівель, споруд і приміщень закладів вищої освіти здійснюються з урахуванням потреб осіб з особливими освітніми потребами.

Пункту 9 розділу XV Закону «Про вищу освіту» встановив зобов'язання протягом одного року з дня набрання чинності цим Законом розробити та затвердити комплексну державну програму щодо забезпечення конституційного права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, зокрема з метою реалізації положень, передбачених в абзатах четвертому та п'ятому частини другої статті 70 цього Закону. Така програма відсутня на теперішній час.

Постановою Кабінету Міністрів України № 109626 «Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності»²⁶ встановлено розміри доплати за окремі види педагогічної діяльності. У п.5 Додатку до цієї постанови визначено, що за роботу в інклузивних класах (групах) у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти доплата встановлюється у граничному розмірі 20 відсотків. Зазначена доплата встановлюється педагогічним працівникам та помічникам вихователів тільки за години роботи у цих класах (групах).

Бюджетний процес регулюється Бюджетним кодексом України та Законом «Про Державний бюджет України». Субвенції на підтримку осіб з особливими освітніми потребами закладаються у Державному бюджеті України на відповідний рік. У Держбюджеті на 2021 рік Міністерству освіти і науки України передбачені субвенції на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами – 0,5 млрд грн (у 2020 році – 0,5 млрд грн); освітня субвенція (заробітні плати освітян) – 99,65 млрд грн (у 2020 році – 80,9 млрд грн).

²⁶ Постанова Кабінету Міністрів України N 109626 “Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності// Офіційний вісник України від 10.09.2004 — 2004 р., № 34, стор. 57, стаття 2263, код акта 29877/2004

Але, субвенція на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами знову не має перерозподілу на заклади вищої освіти III-IV рівнів акредитації, тобто на здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами.

4. РЕАЛІЗАЦІЯ ДОСТУПУ ДО ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ МАЛОМОБІЛЬНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року має на меті створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики. Документ має стратегічні цілі відповідно до двох основних рівнів: рамкових умов безбар'єрності (доступність людини до фізичної, інформаційної та цифрової інфраструктури та участі у суспільно-політичних процесах та можливості самореалізації) та стандартів безбар'єрності (створення умов безбар'єрності в окремих сферах життя)²⁷.

Для реалізації Стратегії Кабінетом Міністрів України кожні два роки затверджуватиметься план заходів з реалізації Стратегії, планується залучити Міністерство освіти і науки України, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, заклади та установи освіти, громадські організації (за згодою).

В результаті реалізації Національної стратегії заклади освіти стануть інклузивними, де кожен здобувач освіти отримає підтримку та необхідні послуги відповідно до своєї індивідуальної освітньої траєкторії. На підставі щорічного збору даних з регіонів країни, Міністерство освіти і науки України здійснюватиме оцінку виконання поставлених цілей.

Досягнення зазначених цілей вимагає створення нової ефективної системи менеджменту та адміністрування в інклузивному освітньому процесі, впровадження гнучкого фінансового механізму комплексного задоволення потреб здобувачів освіти з особливими освітніми потребами з урахуванням рівнів підтримки. Передбачається, що заклади освіти будуть забезпечені

²⁷ Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 №366-р // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

необхідними дидактичними та навчально-методичними матеріалами для організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребам; штати закладів освіти будуть включати педагогічних працівників та фахівців інших галузей, які володіють компетентностями для роботи з особами з особливими освітніми потребами. Буде впроваджена дієва систему психолого-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу.

Наразі ж існують реальні перешкоди для здійснення особами з інвалідністю та маломобільними групами свого права на отримання якісної освіти, зокрема вищої освіти. До таких перешкод можна віднести:

1. Недостатній рівень поінформованості осіб з інвалідністю з особливими освітніми потребами (абітурієнтів, студентів) та маломобільних груп про свої освітні права.
2. Залежність зазначених осіб від підтримки інших членів родини, установи де вони перебувають на утриманні (сімейна ізольованість);
3. Особистісні фактори (невпевненість у собі, сором, почуття провини, не бажання бути тягарем тощо)
4. Фінансова залежність та неспроможність
5. Фактична відсутність отримати послуги з супроводу для студентів з особливими освітніми потребами.
6. Неготовність закладів вищої освіти забезпечити безбар'єрний доступ та інклюзивне середовище
7. Відсутність відомчого контролю за виконанням законодавчо-нормативних актів.

Так, результати опитування, проведеного серед представників закладів вищої та фахової передвищої освіти Луганської області, чітко відображають наявність вищезазначених проблем. Респондентам пропонувалося визначити заклади вищої освіти та фахової переддвищої освіти в Луганській області дружні до людей з інвалідністю, проаналізувати інформаційну політику закладів освіти щодо людей з особливими потребами, які мають на меті отримання певних рівнів освіти.

Важливими є питання інформаційної підтримки студентів з особливими освітніми потребами у різних сферах студентського життя – освітньому процесі, поселенні у гуртожиток волонтерської підтримки та допомоги тощо. Лише 78 осіб (25,9%) відзначають наявність інформаційної підтримки та допомоги у влаштуванні в гуртожиток для здобувачів освіти з особливими потребами на належному рівні, ще 61 особа (20,3 %) підтверджує наявність такої підтримки, але не на належному рівні, 138 осіб (45,8%) не можуть надати відповідь, 24 особи (8%) не відчувають такої підтримки взагалі. Щодо питання про інформаційно-просвітницьку діяльність з формування толерантного ставлення до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, 108 респондентів (36,1%) відзначають, що така політика реалізується в їх закладі освіти на належному рівні, 89 осіб (29,8%) вважають її недостатньою, 28 осіб (9,4%) відзначили її відсутність, 74 особи (24,7%) зазначили, що їм важко відповісти на це питання.

Також нагальним є питання доступу до інформації щодо реалізації інклузивної складової у закладі освіти. Відповіді маємо такі: 54 особи (18,6%) мають такий доступ, вся інформація розміщена на офіційних ресурсах закладів освіти, 96 осіб (33,1%) можуть, але за запитом, 26 осіб (9%) взагалі не мають доступу, 114 осіб (39,3%) не можуть відповісти на це питання.

Щодо інформаційної підтримки та допомоги в отриманні технічних засобів реабілітації для здобувачів освіти з особливими потребами, в організації волонтерської допомоги для підтримки здобувачів освіти з особливими потребами маємо майже такі результати, що дає нам змогу говорити про недостатню інформаційну політику закладів освіти Луганської області у сфері інклузії.

Щодо політики недискримінації та сприяння у зміні дискримінаційних поглядів, створення сприятливої атмосфери у закладі освіти щодо осіб з особливими освітніми потребами, 174 особи (58,4%) вважають, що така політика реалізується в університеті, 13 осіб (4,4%) вважають, що такої

політики їх заклад освіти немає, 111 осіб (37,2%) не змогли відповісти на поставлене питання.

Також авторами були запропоновані питання щодо інформування абітурієнтів з особливими освітніми потребами при вступі до закладів освіти. Лише 45 осіб (15,1%) відзначили, що є окрема вкладка на сайті закладу освіти для осіб з особливими освітніми потребами, 91 особа (30,5%) бачили окремі публікації на сайті закладів освіти з питань вступу та реалізації освітнього процесу, 32 особи (10,7%) надали негативну відповідь і 130 осіб (43,6%) не змогли відповісти на питання. Щодо наявності забезпечення особливих умов під час проведення зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), єдиного вступного (ЄВІ) та фахового іспиту (ЄФВВ) для здобувачів освіти з особливими потребами закладах освіти позитивну відповідь надали 83 респонденти (27,7%), вказуючи на належний рівень забезпечення, 64 особи (21,3%) відзначили не достатній рівень, 20 осіб (6,7%) надали негативну відповідь, 133 особи (44,3%) не змогли відповісти на питання. Крім того, за критерієм доступності у частині обізнаності з положеннями законодавства України щодо особливостей прийому абітурієнтів з особливими потребами до закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації/ закладів фахової передвищої освіти 127 осіб (42,6%) надали позитивну відповідь, 120 осіб (40,3%) ознайомлені з цими документами поверхнево та 51 особа (17,1%) нічого про них не знають.

Відповіді на питання щодо наявності у закладах освіти ресурсних кімнат для підтримки здобувачів освіти з особливими потребами, приміщень для надання консультацій психологом, відпочинку, кімнат особистої гігієни для здобувачів освіти з особливими потребами, медичного обслуговування здобувачів освіти з особливими потребами, залів для занять з лікувальної фізкультури мають також приблизно однакові результати (див. Додаток А). Більше половини респондентів, або не знають про це, або вказують на відсутність таких приміщень у закладах освіти.

Результати опитування з питання доступності (як для викладача, так і для студента) навчальних матеріалів в електронному вигляді, адаптованих для

здобувачів освіти з особливими потребами (текст, розмір, колір і контрастність, озвучування чи шрифтів Брайля) показали, що лише 89 осіб (30,5%) мають таку можливість у повному обсязі, у 98 осіб (33,5%) ця можливість відсутня, 105 осіб (36%) не змогли відповісти на це питання. Ще менш втішними є результати щодо можливості студентів з особливими потребами отримати джерела, необхідні для вивчення, за допомогою альтернативних (електронних книг, онлайнових текстів, аудіокниг, підкастів тощо). Так, лише 127 осіб (42,9%) задовольняють таку потребу повністю, 37 (12,5%) такої можливості не мають, 132 особи (44,6%) не змогли відповісти на поставлене питання.

Досить суперечливими є результати опитування щодо збільшення кількості осіб з особливими потребами у закладах вищої освіти/закладу фахової передвищої освіти. 232 особи (77,9%) позитивно або швидше позитивно ставляться до залучення цієї категорії осіб до освітнього процесу. Водночас 19 осіб (6,4%) ставляться до цього негативно або швидше негативно, 33 особи (11%) взагалі не задумувалися про це, а 14 осіб (4,7%) не змогли взагалі відповісти на це питання.

Респондентам було запропоновано визначити основні потреби студентів з особливими освітніми потребами, вказавши не більше трьох варіантів). З цього питання маємо такі результати: 218 осіб відзначили важливість наявності необхідної інфраструктури (пандуси, підйомники, адаптовані ліфти тощо), для 213 осіб важливим є толерантне ставлення оточуючих, 158 осіб відзначили важливість можливості відвідувати аудиторні заняття, 111 осіб наголосили на можливості отримання дистанційної освіти, 130 осіб відзначили можливість спілкування зі спеціально підготовленими викладачами, 20 осіб не визначилися.

Також актуальним є питання вибору форм навчання особам, які мають інвалідність різних груп. Так, щодо питання оптимальної форми навчання для студентів з інвалідністю І групи одержано такі результати: 64 особи (24,2%) наголошують на повному включенні студента до студентської групи (інклюзивне навчання), 70 осіб (26,4%) підтримують дистанційне навчання за

допомогою сучасних технічних засобів, 128 осіб (48,3%) за змішану форму навчання, індивідуальних графік, що дозволяє поєднувати навчання в групі та дистанційне навчання, 1 особа (0,4%) не знають, що робити, 1 особа (0,4%) вважає, що вибір за студентом. Стосовно осіб, які мають II групу інвалідності маємо такі результати: 51 особи (19,2%) наголошують на повному включені студента до студентської групи (інклюзивне навчання), 74 осіб (27,9%) підтримують дистанційне навчання за допомогою сучасних технічних засобів, 135 осіб (50,9%) за змішану форму навчання, індивідуальних графік, що дозволяє поєднувати навчання в групі та дистанційне навчання, по 1 особі, які не знаються на цьому, вважать, що вибір за студентом. Стосовно осіб, які мають III групу інвалідності маємо такі результати: 81 особи (30,5%) - повне включення студента до студентської групи (інклюзивне навчання), 68 осіб (25,6%) підтримують дистанційне навчання за допомогою сучасних технічних засобів, 103 осіб (38,7%) за змішану форму навчання, індивідуальних графік, що дозволяє поєднувати навчання в групі та дистанційне навчання, по 1 особі, які не знаються на цьому, вважать, що вибір за студентом.

Спрямованість України до освітнього простору ЄС потребує аналізу існуючих в ЄС моделей так званого освітнього ландшафту.

Законодавчого закріплення термін «освітній ландшафт» не існує, але термін широко використовується у таких документах як концепції, стратегії та плани розвитку. Згідно з визначенням Терепищого С. О. «...освітній ландшафт є універсальною системою взаємопов'язаних причин та наслідків утворення навчально-виховних цінностей та традицій в межах окремої історичної епохи та в певному географічно-культурному просторі»²⁸

В країнах ЄС модель освітнього ландшафту містить інклюзивну складову, яка базується на Рекомендації № R(92)6 Ради Європи про послідовну політику щодо інвалідів, відповідно до положень якої, молодь має навчатися у спеціальних закладах тільки за наявності такого ступеня інвалідності, який не

²⁸ Терепицький С.О. Тенденції розвитку освітніх ландшафтів в епоху суспільства /С. О. Терепицький// <https://core.ac.uk/download/pdf/229041949.pdf> С. 147

дозволяє їм перебувати в інклюзивній групі й потребує особливого медичного або соціального догляду²⁹.

Рекомендація № R(92)6 орієнтує на створення освітнього ландшафту який би забезпечував профорієнтаційну допомогу; інформаційні послуги щодо інклюзивної здатності ЗВО забезпечити освітні потреби студентів, які цього потребують; допомогу при вступі до ВНЗ; соціально-реабілітаційний супровід при навчанні; забезпечення фінансової підтримки (призначення стипендій, нарахування субсидій, пільг); забезпечення фізичного супроводу студентів з особливими освітніми потребами та представників маломобільних груп; допомога при працевлаштуванні.

На жаль, слід констатувати, що вітчизняний інклюзивний освітній ландшафт знаходиться на початку свого формування. Серед наявних 282 університетів в Україні тільки Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» можна вважати, таким що відповідає вимогам інклюзивного навчання та зробив інклюзію парадигмою своєї діяльності.

Інклюзивний ландшафт базується на засадах створення безбар'єрного фізичного середовища; безбар'єрного інформаційного середовища; забезпечення фізичної, психологічної та соціальної реабілітації; включення осіб з особливими освітніми потребами та представників маломобільних груп у виховну та соціальну роботу, творчу та громадську діяльність; співпраця з громадським сектором та роботодавцями.

Важливе значення для реалізації визначених зasad інклюзивного освітнього ландшафту є створення ефективної системи супроводу студентів з особливими освітніми потребами та представників маломобільних груп. Правовою підставою для створення служб (відділів, центрів тощо) з супроводу є Постанова КМУ від 10 липня 2019 р. № 635 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти», яка передбачає

²⁹ Рекомендація № R(92)6 Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.malteser.if.ua/tpl/ua/images/dostupnist/m/7.pdf>.

створення спеціального навчально-реабілітаційного підрозділу або групи психолого-педагогічного супроводу.

Спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ або група психолого-педагогічного супроводу виконує такі завдання:

співпрацює із структурними підрозділами закладу вищої освіти щодо організації інклюзивного навчання та забезпечення навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

розробляє індивідуальний навчальний план здобувача освіти з особливими освітніми потребами, проводить моніторинг його виконання, вносить до нього зміни;

організовує підготовку (підвищення кваліфікації) науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти та соціальних працівників, волонтерів для роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами шляхом проведення лекцій, семінарів, тренінгів, засідань за круглим столом тощо;

консультує та надає методичну допомогу науково-педагогічним працівникам закладу вищої освіти щодо організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

проводить інформаційно-просвітницьку діяльність з формування толерантного ставлення до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;

співпрацює із закладами соціального захисту населення, громадськими об'єднаннями з метою провадження волонтерської діяльності, спрямованої на підтримку здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

На нагальність цієї проблеми вказують результати проведеного опитування. Так, на можливість супроводу здобувача освіти з особливими освітніми потребами (батьки (інші законні представники) або особи, уповноважені ними, соціальні працівники (робітники), волонтери тощо) на належному рівні вказують 75 респондентів (75,1%), 65 осіб (21,7%) зазначають, що такий супровід відбувається не на належному рівні, 24 (8%) особи дають негативну відповідь, 135 (45,2%) не можуть дати відповіді на питання.

Щодо функціонування у закладах освіти, респонденти яких надавали відповіді, спеціальних навчально-реабілітаційних центрів або груп психолого-педагогічного супроводу для здобувачів освіти з особливими потребами позитивно відповіли лише 98 осіб (32%), 35 осіб (11,4%) зазначили, що такого відділу в них немає і, на жаль, більшість - 184 особи (60,1%) не змогли дати відповіді щодо наявності таких центрів у власних закладах освіти.

Заходи з забезпечення безбар'єрного освітнього середовища, реалізовані у закладах освіти: 158 осіб (54,1%) зазначили, що їх заклад освіти має приміщення, інформація та техніка і навчальний матеріал доступні для всіх студентів, 94 особи (32,2%) зазначили, що мають спеціалізовану матеріально-технічну базу, 185 осіб (63,4%) відзначили можливість вибору форми навчання: інституційної (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальної (екстернатна, педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві), наближення освітніх послуг до місць проживання маломобільних студентів (відкриття філій, центрів дистанційної освіти) відзначили 64 особи (21,9%) від опитаних, 69 (23,6%) осіб відзначили, що в університетах є адаптований навчально-методичного забезпечення для студентів різних захворювань (аудіо-, відео-, тактильних та електронних матеріалів тощо), 61 особа (20,9%) відзначила, що у закладах освіти відбувається перепідготовка викладачів, впровадження спеціальних інформаційних і педагогічних технологій тощо.

Щодо адаптації викладачів і студентів до інтегрованого освітнього середовища, формування в колективі толерантного ставлення і розуміння проблем людей із інвалідністю 111 респондентів (38%) підтвердили наявність таких процесів. Ще 88 осіб (30,1%) зазначили, що їх заклад освіти надає психологічну підтримку учасників навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб студентів. Лише 42 особи (14,4%) відзначили, що у закладі освіти створено умови для надання соціальної та медико-реабілітаційної допомоги, 81 особа (27,7%) відзначила створення умов для соціалізації, самовизначення і самореалізації та 53 (18,2%) організації

позааудиторної діяльності для забезпечення професійної адаптації студентів, підготовки їх до працевлаштування і планування їхньої кар'єри тощо.

Питання унормування організації та супроводу студентів з особливими освітніми потребами у закладах освіти є нагальним, але, на жаль, більшість, а саме 241 (70,8%) респондент не змогли дати стверджувальної відповіді щодо наявності локальних документів, з них 190 осіб не мають такої інформації, а 24 особи відповіли негативно, лише 47 осіб (15,6%) зазначили, що університет має такий документ, а 41 особа (13,6%) відзначили, що усі локальні документи університету містять інклюзивну складову.

Респондентам було запропоновано для відповіді декілька питань щодо навчально-організаційного супроводу здобувача освіти з особливими потребами, видів такого супроводу. Так, 70 осіб (23,5%) зазначили, що процес супроводу відбувається власне на факультетах, 51 (17,1%) респондент вважають, що такий супровід здійснюють навчальні відділи закладів освіти. У 154 осіб (51,7%) це питання викликало труднощі з відповіддю, і 23 особи (7,7%) зазначили, що супроводу немає взагалі. Щодо видів результатів опитування розподілилися таким чином: 64 особи (21,3%) відзначають, що є психолого-педагогічний супровід здобувача вищої освіти з особливими потребами, 51 особа (16,9%) називає соціальний супровід, про технічний супровід відомо 28 особам (9,3%), професійна адаптація та реабілітація, медична реабілітація – 14 (4,7%) та 9 (3%) відповідно. 131 особа (43,5%) зазначила, що нічого не знають про наявність видів супроводу у власних закладах освіти, 4 особи (1,3%) зазначили, що жодного супроводу немає.

Відкритим залишається питання щодо фінансування необхідного для виконання зазначених завдань, створення та роботу відповідних підрозділів та груп. Пунктом 15 Порядку передбачено, що заклади вищої освіти надають освітні послуги здобувачам освіти з особливими освітніми потребами за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, інших не заборонених законодавством джерел. Тобто розвиток інклюзивного ландшафту ЗВО залежить від рівня фінансування державою та місцевими органами влади.

Не менш важливою є проблема забезпечення ЗВО необхідними кадрами, які мають навики роботи з відповідної нозології, супервізія викладачів, створення волонтерського студентського середовища.

Результати опитування щодо забезпеченості навчально-методичними матеріалами, консультаціями, тренінгами, підвищенням кваліфікації як викладачів, так і здобувачів освіти дали такі результати. На забезпеченість на належному рівні необхідними навчально-методичними матеріалами та інформаційно-комунікаційними технологіями для організації освітнього процесу для студентів з особливими потребами вказали 97 респондентів (32,7%), одночас майже така ж кількість респондентів - 96 (32,3%) зазначила, що їм важко відповісти на це питання, 80 осіб (26,9%) зазначили, що забезпеченість вищезазначеними матеріалами в недостатній кількості, 24 особи (8,1%) зазначили, що такого забезпечення немає.

Консультативна та методична допомога науково-педагогічним працівникам закладу освіти щодо організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами на належному рівні відзначають 79 респондентів (26,5%), на недостатність такої допомоги вказують 75 осіб (25,2%), на відсутність - 24 (8,1%), не змогли дати відповідь 120 осіб (40,3%).

Майже такі ж результати демонструють відповіді на питання щодо організації закладах освіти підготовка (підвищення кваліфікації) науково-педагогічних працівників, соціальних працівників, волонтерів (з числа студентів) для роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами. 129 осіб (43,4%) не можуть дати відповідь на це питання. 91 особа (30,6%) відзначає наявність таких заходів на належному рівні, на їх недостатню кількість звертають увагу 54 особи (18,2%), 23 особи (7,7%) зазначають, що такі заходи повністю відсутні у закладі освіти.

Під час пандемії COVID-19 яскраво проявилися переваги онлайн-технологій у навчання, які можуть бути широко використані при надані освітніх послуг студентам з особливими освітніми потребами. Але, одночасно виявилися і деякі проблеми: брак досвіду дистанційного навчання як серед викладачів так і

серед студентів; відсутність необхідного технічного обладнання; відсутність інтерактивного навчально-методичного забезпечення; цифрова нерівність між надавачами та отримувачами послуг; брак контактів з іншими студентами чи з викладачами.

5. ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Аналіз Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року, Концепції розвитку інклюзивної освіти та Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року дозволяє зробити висновок, що положення цих документів дуже фрагментарно стосуються інклюзії у вищій освіті.

Вища освіта не є обов'язковою, але держава декларує дотримання рівних прав на отримання вищої освіти та створює умови для її отримання, у тому числі з урахуванням особливих потреб певних категорій осіб.

Резолюція 52/82 Генеральної Асамблей Організації Об'єднаних Націй, про здійснення Всесвітньої програми дій щодо інвалідів: до суспільства для всіх в ХХІ столітті закликала уряди прийняти всі необхідні заходи з виконанням прийнятих національних планів по відношенню до інвалідів шляхом, зокрема, створення чи підсилення механізмів розповсюдження інформації по проблемам інвалідів та виділення достатніх ресурсів для повної реалізації існуючих планів та ініціатив³⁰. Резолюція закликає залучати до обговорення та вирішення проблем осіб з інвалідністю, міжурядові та неурядові організації, представників громадянського суспільства.

Підґрунтам для змін в сфері фінансування та створення безбар'єрного середовища може стати реформа децентралізації влади, в результаті якої органам місцевого самоврядування громад передаються певні повноваження щодо формування ефективного механізму управління системою освіти та її фінансування. Не менш важливим аспектом вирішення проблем залученності

³⁰ Резолюція 52/82 Генеральної Асамблей Організації Об'єднаних Націй, про здійснення Всесвітньої програми дій щодо інвалідів: до суспільства для всіх в ХХІ столітті//Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/54/121>

студентів з інвалідністю до освітнього процесу та суспільного життя закладу вищої освіти є реалізація принципу автономії ЗВО у тому числі фінансової автономії, яка надасть ЗВО змогу самостійно виділяти кошти на облаштування освітнього простору з урахування потреб студентів з інвалідністю та представників маломобільних груп.

Завданнями включення студентів з інвалідністю до освітнього процесу та суспільного життя закладу вищої освіти є забезпечення права на отримання якісних освітніх послуг, виявлення та усунення перепон на шляху отримання таких послуг; соціалізація таких студентів з метою включення до соціального простору ЗВО, студентського середовища та формування навичок суспільної соціалізації на майбутнє; гуманістичне виховання – формування позитивного власного сприйняття, дружного студентського середовища; формування толерантності та взаєморозуміння в освітньому середовищі; підготовка до майбутньої трудової діяльності тощо.

Колектив закладу освіти (студенти та викладачі) є учасниками процесу соціалізації, який є дуже важливим для включення до освітнього середовища студентів з особливими освітніми потребами. «Соціалізація – це двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду через входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з іншого – це процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом завдяки його активній діяльності, активному входженню в соціальне середовище»³¹. Соціалізація включає в себе соціальну адаптацію, інтеграцію, саморозвиток та самореалізацію особистості. Сенс соціалізації розкривається в таких процесах, як соціальна адаптація, інтеграція, саморозвиток і самореалізація.

Г. Овчаренко виділяє такі особливості процесу соціалізації студентської молоді та бачить у наявності трьох його стадій, а саме: 1) адаптаційна (охоплює перший і частково другий курс) – спрямована на оволодіння способами

³¹ Рокотянська Л. О. Соціалізація студентів з особливими освітніми потребами: актуальність проблеми // Електронний ресурс. – Режим доступу:<http://ap.uu.edu.ua/article/77>

навчально-професійної діяльності, її основним змістом є адаптація індивіда до нових умов; 2) ціннісно-діяльнісна, або диспозиційна (охоплює частково другий, третій і четвертий курси) – забезпечує розв'язання протиріччя між ціннісними орієнтаціями на цілі життєдіяльності й засобами їх досягнення, детермінованими соціальними умовами життя індивіда; 3) професійна (охоплює випускний курс) – сприяє завершенню професійно-особистісного становлення студентів, перетворенню їх у активних суб'єктів соціалізаційного процесу³²

Особливості соціалізації студентів з особливими освітніми потребами проявляються у таких аспектах, як: психологічний (риси характеру, темпераменту, комунікативних здібностей, самооцінки студента); соціальний аспект (включення до середовища академічної групи); біологічний аспект (зумовлений особливостями нозології конкретного студента).

Кожен студент з особливими освітніми потребами має тільки йому властиві психологічні особливості та фізичні обмеження, які впливають на процес навчання та соціальну адаптацію. Зазначені особливості базуються на попередньому життєвому досвіді, навичках та компетенціях. На ефективну соціалізацію впливають рівень попередньої освіти та освіченості; знижена працездатність; складності у сприйнятті навчального матеріали у загальноприйнятному вигляді; знижений імунітет та хворобливість, що призводять до пропуску занять; знижені навички комунікабельності та соціальної активності; низький рівень мотивації та зневіра у майбутньому; «соціальний пессимізм»; емоційна нестійкість тощо.

Навчання у закладі вищої освіти надає змогу студентам з особливими освітніми потребами налагодити соціальні зв'язки, проявити свої наукові та творчі здібності, отримати нову соціальну роль – студента.

З метою залученості студентів з інвалідністю та представників маломобільних груп до освітнього процесу та суспільного життя закладу вищої

³² Овчаренко Г. Е. Педагогічні умови соціалізації студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у позанавчальній діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 20 с. 6, с.8

освіти створюються інклюзивні групи, в яких поряд із іншими здобувачами освіти навчаються одна або більше особа з особливими освітніми потребами.

В ході опитування респондентам були запропоновані питання щодо залучення людей з особливими освітніми потребами до навчання у закладах освіти. Так, було запропоновано питання щодо додаткових вимог до освітньої діяльності та можливості його сприяння поповненню лав студентів за рахунок осіб з особливими освітніми потребами. Було запропоновано декілька варіантів відповіді та надана можливість надання декількох відповідей. Результати були надані такі: 181 особа (63,1%) відзначає важливість наявності спеціального супроводу (сурдоперекладач, тифлопедагог, тьютор), 141 особа (49,1%) вважають за необхідне внесення корегувань до методичного забезпечення курсів, 138 осіб (48,1%) говорить про роботу за адаптованими освітніми програмами, 124 (44,9%) осіб відзначають важливість формування сприятливого мікроклімату у студентських групах і педагогічному колективі, 103 особи (35,9%) наголошують на додатковій психолого-педагогічній підготовці викладачів, 79 (27,5%) до додаткових вимог відносять розвиток дистанційних форм навчання, по одній особі дали відповіді, які по суті говорять про додаткові фінансові витрати та необхідність фінансування. Щодо питання про створення умов у закладі освіти для залучення широкого контингенту осіб з особливими освітніми потребами було запропоновано декілька варіантів відповіді. Так, 207 осіб (71,4%) вважають найважливішим створення доступного освітнього середовища (пандуси, ліфти, переобладнання туалетів, їдалень, аудиторій), 158 осіб (54,5%) говорять про оснащення спеціалізованою технікою та комп'ютерами, 134 (46,2%) наголошують на залученні спеціалізованого технічного складу працівників, 127 осіб (43,8%) вважають за необхідне створення медичних кабінетів і збільшення медперсоналу, 104 респонденти (35,9%) відзначають важливість підвищення кваліфікації викладачів, 98 осіб (33,8%) говорять про необхідність внесення корегувань до навчально-методичне забезпечення, 78 опитаних (26,9%) наголошують на

введенні до штату спеціальної групи тьютерів і 33 особи (11,4%) не вважають за потрібне створення спеціальних умов.

Заклади вищої освіти надають освітні послуги здобувачам освіти з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності, урахуванням рекомендацій індивідуальної програми реабілітації, яка враховує нозологію студента; із застосуванням особистісно орієнтованих методів навчання; індивідуальних навчальних планів для таких студентів.

При розробці опитування була сформована низка питань щодо використання інструментів (педагогічних, технічних тощо) при викладанні для осіб з особливими освітніми потребами. Так, відповіді на питання щодо наявності додаткових матеріалів до лекції у разі необхідності для осіб з особливими освітніми потребами надані такі: 121 особа (41,9%) надала позитивну відповідь, 35 осіб (12,1%) негативну, 133 особи (46%) не можуть дати відповідь. Щодо наявності субтитрів для відеолекції або певного відеоряду, що пропонуються на курсі, чіткості та зрозуміlostі процедури та критеріїв оцінювання для осіб з особливими освітніми потребами, маємо такі відповіді: 74 особи (25,9) та 85 осіб (29,6%) відповідно відзначають наявність таких інструментів, 81 респондент (28,3%) та 40 (13,9%) відповідно надали негативну відповідь, 131 особа (45,8%) та 162 особи (56,4%) відповідно не змогли надати відповідь. Питання щодо можливості виникнення додаткового навантаження та почуття тривожності в осіб з особливими освітніми портерами у разі встановлення викладачем жорстких строків виконання завдань має такі відповіді: 79 респондентів (27,3%) погоджуються з тим, що так почуття може виникнути, 46 осіб (15,9%) вважають, що не може, 164 особи, що становить 56,7%, говорять про відсутність думки щодо цього питання. На питання надання особам з особливими освітніми потребами альтернативних (індивідуальних) занять чи вправ в онлайн режимі 99 (35,2%) респондентів відповіли позитивно, 25 осіб (8,9%) надали негативну відповідь, 157 осіб не змогли відповісти на питання, що становить 55,9%.

При формуванні освітнього процесу заклади освіти повинні враховувати принципи універсального дизайну в освітньому процесі; дотримуватися вимог державних будівельних норм, стандартів та правил; здійснювати розумне пристосування приміщень та будівель з урахуванням універсального дизайну; забезпечувати здобувачів вищої освіти з ОПП необхідними спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку згідно з типовим переліком, затвердженим МОН та необхідними навчально-методичними намагатися застосовувати в освітньому процесі методи і способи спілкування, що враховують особливості студентів з порушенням слуху, зору(українська жестова мова, рельєфно-крапковий шрифт (шифту Брайля)) із залученням відповідних фахівців і педагогічних працівників; забезпечення доступності інформації в різних форматах (шифт Брайля, збільшений шрифт, аудіо та електронний формати). Проведення курсів з жестової мови для студентів та викладачів вже має позитивний приклад: на базі Вінницького інституту університету «Україна» існує «Центр вивчення іноземних мов». Студенти університету вивчають українську та англійську жестову мову. В обов'язковому порядку англійську та українську жестові мови вивчають студенти, які опановують спеціальність «Фізична реабілітація»³³.

Новим напрямом роботи зі студентами з особливими освітніми потребами є дуальна освіта, на основі якої відбувається співпрацює з майбутніми роботодавцями, студенти отримують консультації, проходять курси адаптації та перепідготовки, виробничу практику.

Проект Постанови КМУ «Про затвердження категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з особливими освітніми потребами та рівнів підтримки в освітньому процесі в інклузивних класах (групах) закладів освіти» містить визначення «освітні труднощі». «Освітні труднощі – це труднощі у навчанні, які впливають на процес здобуття освіти та рівень результатів навчання дітей

³³ Українську жестову мову можна вивчити в одному з вінницьких вишів// Електронний ресурс – Режим доступу: <https://vin-people.info/suspilstvo/item/95-v-odnomu-iz-vinnitskikh-vishiv-studenti-oapanovuyut-zhestovu-movu> .

відповідного року навчання у відповідному закладі освіти»³⁴. Додаток 1 до Проєкту визначає типологію освітніх труднощів: інтелектуальні труднощі; функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві) труднощі; фізичні труднощі; навчальні труднощі. У відповідності доожної з категорії надається загальна характеристика вірогідного прояву, ступінь прояву та рівень підтримки. Але, зазначений Проєкт та додатки до нього стосуються лише дошкільної та загальної середньої освіти, вища освіта знову залишилася поза увагою високопосадовців.

Проте дослідження системи організації інклузивного навчання в закладах вищої освіти дозволило виявити суттєві проблеми, зокрема:

- низький рівень забезпечення архітектурної, інформаційної, освітньої та соціальної доступності освітнього середовища;
- відсутність достатньої кількості підготовлених фахівців для роботи зі студентами з особливими освітніми потребами;
- неузгодженість дій підрозділів та учасників навчально-виховного процесу;
- недотримання стандартів науково-методичного забезпечення;
- низький рівень супроводу студентів з особливими освітніми потребами;
- низька кількість та якість аудиторій що мають спеціальне обладнання;
- низький рівень підготовки до працевлаштування;
- відсутність умов для творчого особистісного розвитку студентів з особливими освітніми потребами.

Суттєвим недоліком системи інклузивної освіти є незабезпеченість принципу безперервності та наступності інклузивної освіти на всіх рівнях навчання: школа – коледж – університет – аспірантура – післядипломна та курсова освіта.

³⁴ Проект Постанови КМУ «Про затвердження категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з особливими освітніми потребами та рівнів підтримки в освітньому процесі в інклузивних класах (групах) закладів освіти» //Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-postanovi-kmu-pro-zatverdzhenya-kategorij-tipologiyi-osvitnih-trudnoshiv-u-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-ta-rivniv-pidt>

Таким чином, задля реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року необхідно поетапне комплексне вирішення питань, пов'язаних із нормативно-правовим, навчально-методичним, кадровим забезпеченням інклюзивної вищої освіти.

6. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Грунтуючись на аналізі міжнародного та національного законодавства у сфері інтегрованої/інклюзивної освіти, даних, наданих органами влади за запитами, проведених опитуваннях, моніторингового дослідження щодо доступності закладів вищої та фахової передвищої освіти для отримання якісних освітніх послуг особами з інвалідністю на території Луганської області, можна зробити висновок, що такі потреби існують.

В Луганській області на обліку в органах соціального захисту населення перебуває майже 23,5 тис. осіб з інвалідністю, з них понад 11 тис. жінок. Серед облікованого дитячого населення з інвалідністю: з 2 тис. дітей - майже 900 дівчаток. <https://dszn.loga.gov.ua/uk/articles/item/54/mizhnarodnij-den-lyudej-z-invalidnistyu->

За даними Управління праці та соціального захисту населення ВЦА м. Сєвєродонецьк Луганської області до Централізованого банку даних з проблем інвалідності на вересень 2020 р. внесені 2902 людей з інвалідністю віком від 18 років. Водночас статистичні дані щодо наявності у зазначених осіб освіти, зокрема вищої освіти, не збираються й, отже, не має можливості проаналізувати їх освітні потреби.

Відомості щодо наявності вищої освіти серед осіб з інвалідністю були отримані за зверненням до Сєвєродонецького міського центру зайнятості: на 01 січня 2021 р. кількість осіб віком від 18 років з інвалідністю, які перебувають на обліку – 71 особа, із них мають вищу освіту 38 осіб.

Також попит на одержання зазначених послуг підтверджується анонімним онлайн-анкетуванням потенційних студентів, проведеним ГО «Фундація «Жіноча ініціатива» у вересні 2020 - січні 2021 р.р. Так, в анкетуванні взяли участь 73 осіб з інвалідністю віком від 18 років, які бажають отримати вищу освіту, серед них 48 осіб мають вищу освіту та бажають отримати другу вищу освіту (Додаток Б).

Внаслідок інфраструктурних вад об'єктів, в яких розміщено заклади вищої освіти (відсутність пандусів, ліфтів, розміток для осіб з вадами зору, паркувань тощо), а також через відсутність залучення до роботи викладачів, зокрема й викладачів з інвалідністю, які володіють жестовою мовою та (чи) абеткою Брайля, відсутність навчання спеціалістів і персоналу, що працюють на всіх рівнях системи освіти; слабке використання підходжих підсилювальних і альтернативних методів, способів та форматів спілкування, навчальних методик і матеріалів для надання підтримки особам з інвалідністю зазначені особи з інвалідністю не можуть (не здатні, не бажають) реалізовувати свої освітні права.

ГО «Фундація «Жіноча ініціатива» направила листи до сімох вищих навчальних закладів Луганської області із проханням про сприяння проведенню адвокаційного дослідження шляхом проходження опитування викладачів та отримувачів освітніх послуг вашого ЗВО щодо визначення стану забезпечення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до доступу до отримання якісної вищої та фахової передвищої освіти на території Луганської області. Результати опитування викладені у Додатку А, Додатку Б.

Пропозиції:

1. Удосконалити нормативне регулювання інклузивного освітнього середовища в сфері вищої освіти шляхом розробки та прийняття:
 - Положення про «Порядок організації інклузивного навчання»;
 - Положення про «Підвищення педагогічної кваліфікації викладачів інклузивних груп»;
 - Положення про «Індивідуальну програму реабілітації студентів з особливими освітніми потребами»
 - Положення «Про Порядок супроводу (надання допомоги) особам з інвалідністю та маломобільних груп населення в закладі вищої освіти»
2. МОН України необхідно забезпечити заклади вищої освіти та фахової передвищої освіти методичними рекомендаціями та науково-методичними посібниками щодо організації інклузивного навчання, а студентів з особливими

освітніми потребами навчально-методичними матеріалами в адаптованому до їхніх нозологій потреб форматі.

3. Доступність освітнього середовища в обов'язковому порядку має передбачати архітектурну безбар'єрність (пандуси, туалети, ліфти, звукові сигнали, позначки, парковки); інформаційну безбар'єрність освітнього процесу та соціального життя університету; наявність технічного супроводу тощо.

4. Організація психолого-педагогічного та медичного супроводу протягом усього періоду одержання освіти з метою своєчасного надання комплексної допомоги, профілактики та корекції поведінки здобувача вищої освіти з особливими освітніми потребами.

5. Проведення структурних змін в університеті, спрямованих на забезпечення інклюзивної складової в освітньому процесі (наприклад, створення окремих структурних підрозділів з питань інклюзивного навчання; коледжу з інклюзивними напрямками підготовки)

6. Підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів, шляхом організація курсів підвищення кваліфікації викладачів та кураторів інтегрованих груп; організація курсів жестової мови для співробітників та студентів.

7. Розробка та прийняття кожним закладом вищої освіти та фахової передвищої освіти Положення про організацію інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами навчально-методичними матеріалами.

8. Надання юридичної допомоги студентам з особливими освітніми потребами через систему юридичних клінік університетів.

9. Проект Постанови КМУ «Про затвердження категорій (типологій) освітніх труднощів у осіб з особливими освітніми потребами та рівнів підтримки в освітньому процесі в інклюзивних класах (групах) закладів освіти» повинен врахувати рівні підтримки в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах закладів вищої освіті. Пропонується доповнити Проект Додатком 5 «Рівні підтримки в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах закладів вищої освіті»

10. Заходи з забезпечення розвитку особистості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами мають включати професійний, науковий та творчий напрям (професійна адаптація, практика, робота з працевлаштування, участь у наукових заходах, студентському самоврядуванні, наукових та творчих гуртках тощо).

11. Проведення семінарів та тренінгів для здобувачів вищої освіти та викладацького складу, представників структурних підрозділів з проблем розуміння особливостей соціалізації, процесів навчання, профорієнтації, захисту прав осіб з інвалідністю та маломобільних груп. Організація навчальних курсів з методик онлайн-навчання для викладачів; постійний моніторинг задоволеності студентів та викладачів онлайн організацією освітнього процесу для накопичення статистичних даних у динаміці.

12. Створення бібліотечного фонду спеціальної літератури з адаптації осіб з інвалідністю.

13. Створення системи дистанційного навчання з урахування особливостей окремих нозологій.

14. Розробка інтерактивних довідників щодо освітнього ландшафту ЗВО.

15. Закріпити перелік осіб, які є представниками маломобільних груп, що реалізують право на вищу освіту.

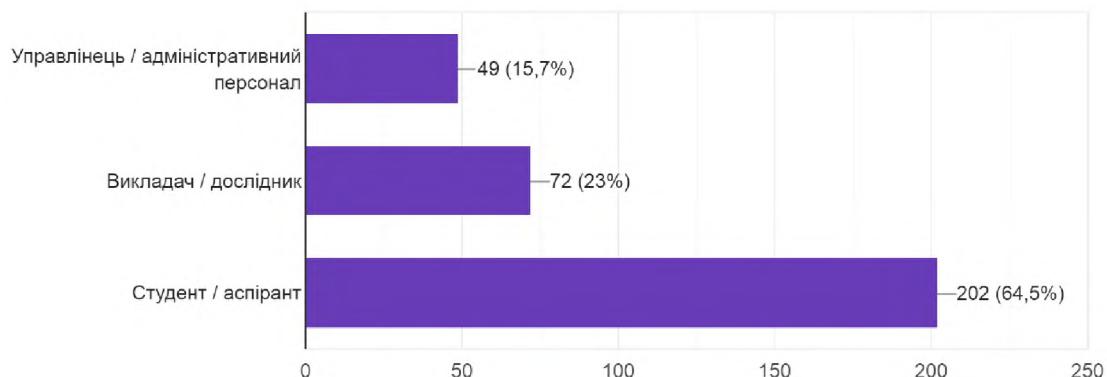
Додаток А

Опитування щодо визначення стану забезпечення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення до доступу до отримання якісної вищої та фахової передвищої освіти на території Луганської області

Розділ 1. Загальні питання

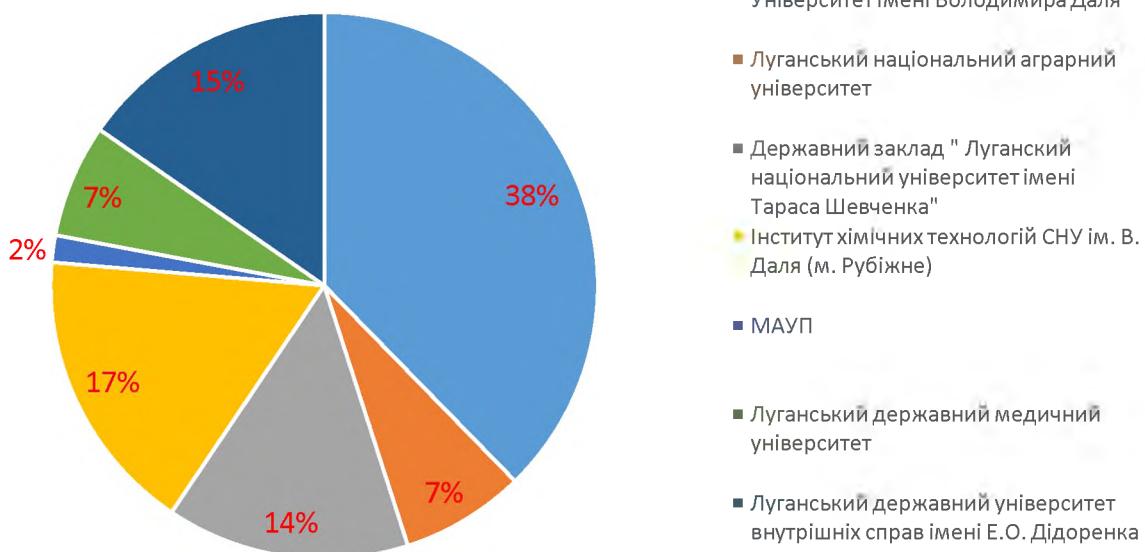
Категорія працівників / здобувачів вищої освіти ЗВО/ЗФПО, до якої Ви належите:

313 відповідей

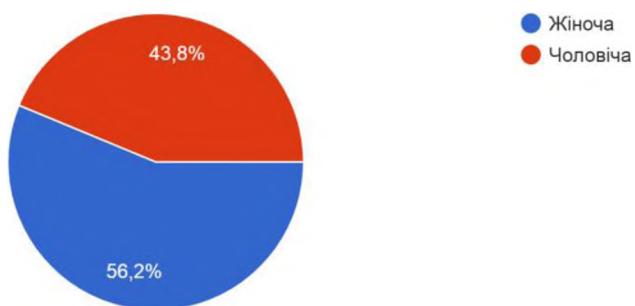
Назва закладу освіти (повністю)

313 відповідей

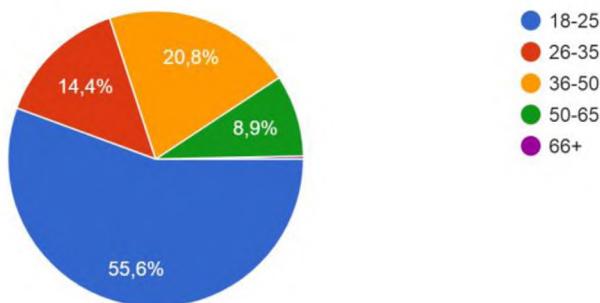
Ваша стат'

313 відповідей

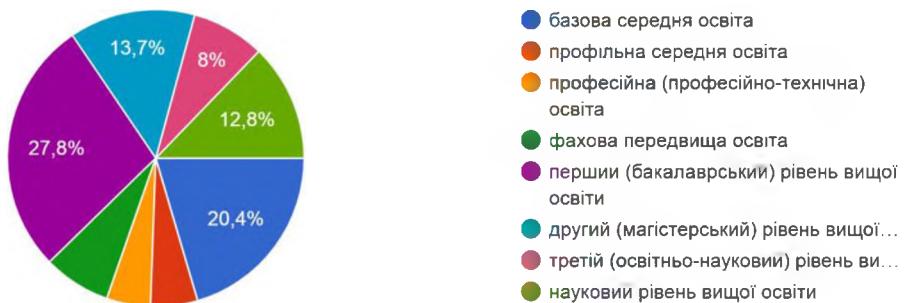
Ваш вік

313 відповідей

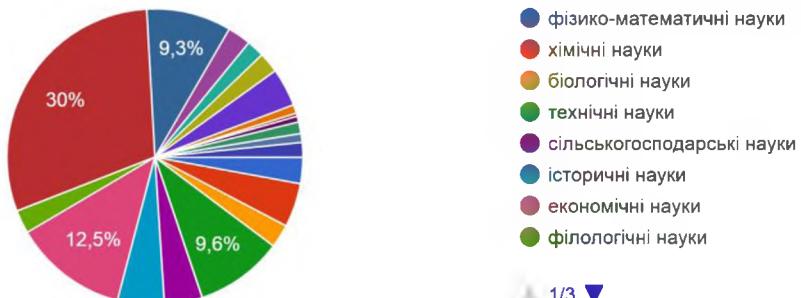

Ваш рівень освіти

313 відповідей

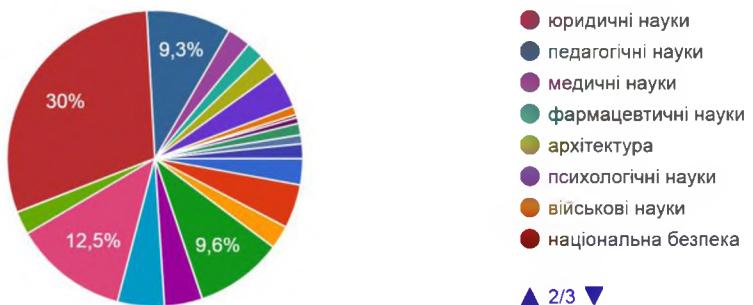

Галузь вашої освітньої/наукової діяльності
313 відповідей

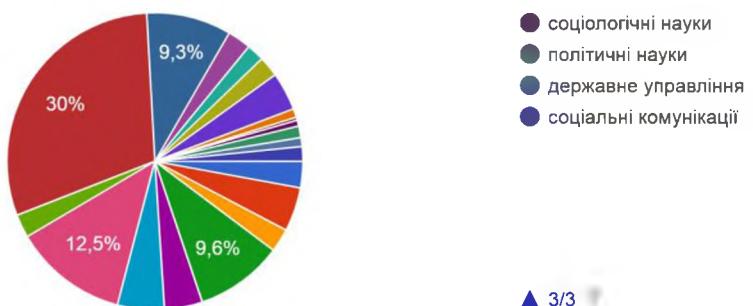
1/3 ▼

Галузь вашої освітньої/наукової діяльності
313 відповідей

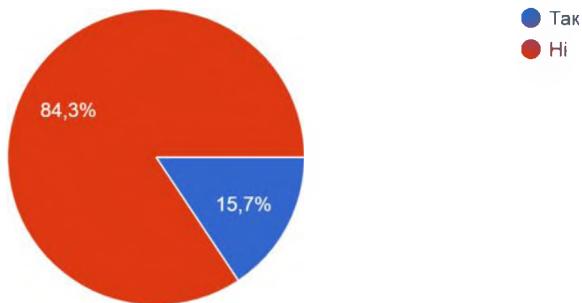
▲ 2/3 ▼

Галузь вашої освітньої/наукової діяльності
313 відповідей

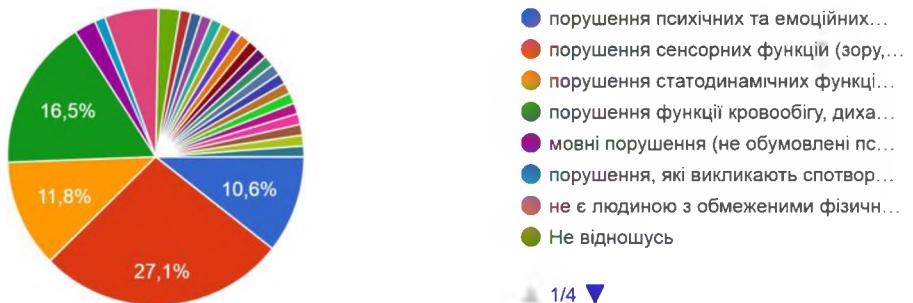

▲ 3/3 ▼

Чи є Ви людиною з інвалідністю або з іншим стійким порушенням здоров'я?
313 відповідей

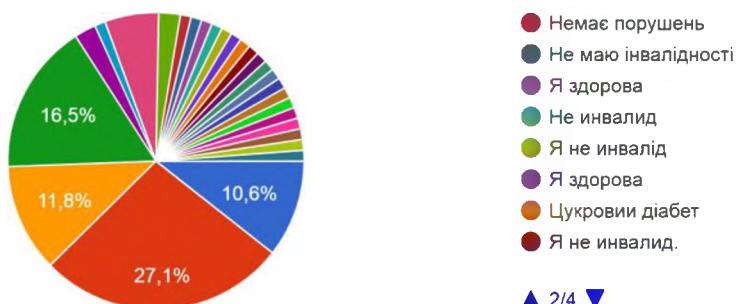

До якої категорії людей з інвалідністю Ви відноситеся:
85 відповідей

1/4 ▼

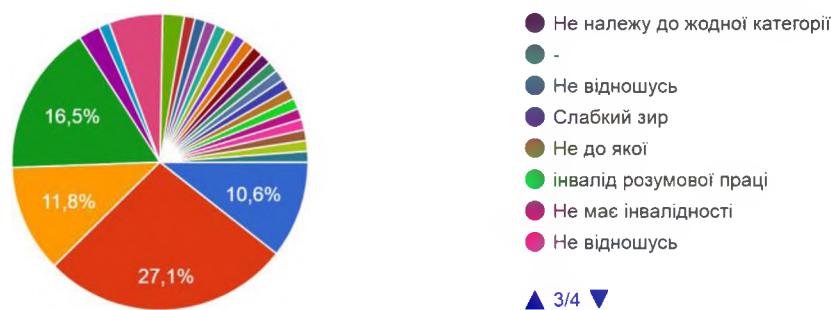
До якої категорії людей з інвалідністю Ви відноситеся:
85 відповідей

▲ 2/4 ▼

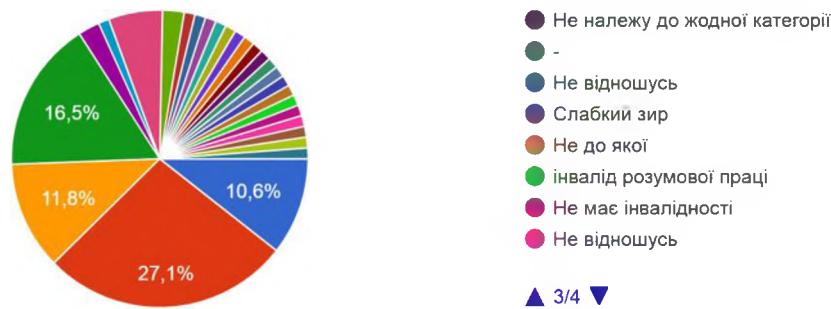
До якої категорії людей з інвалідністю Ви відноситеся:

85 відповідей

До якої категорії людей з інвалідністю Ви відноситеся:

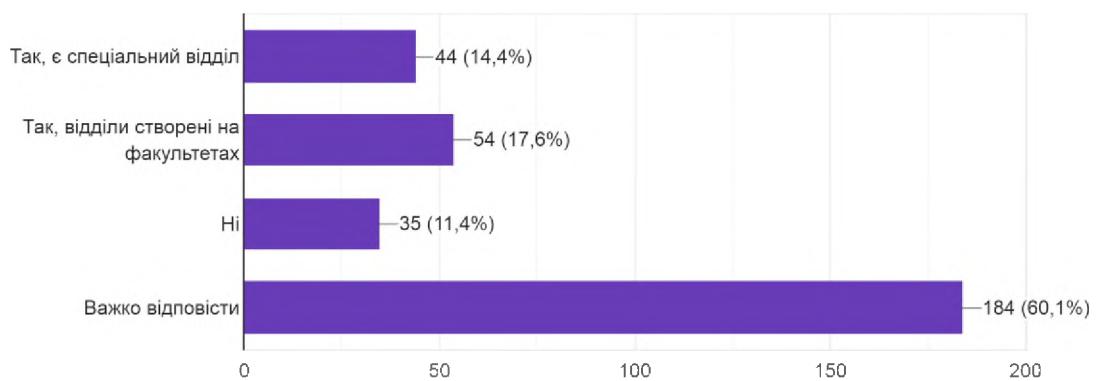
85 відповідей

Розділ 2. Наявність

1. Чи функціонує у Вашому закладі освіти спеціальний навчально-реабілітаційний центр або група психолого-педагогічного супроводу для здобувачів освіти з особливими потребами?

306 відповідей

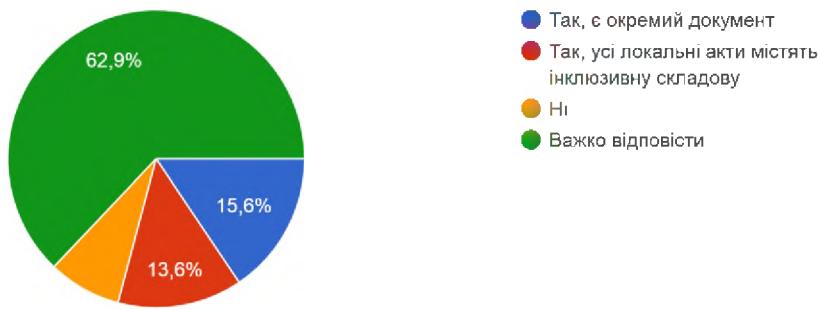

2. Які з заходів забезпечення безбар'єрного освітнього середовища реалізовані у вашому закладі освіти?

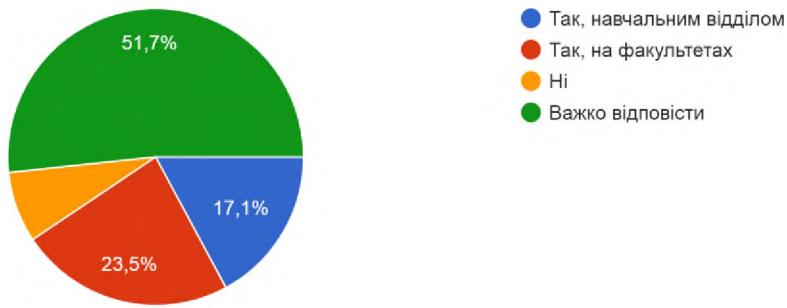
3. Чи наявні у Вашому закладі освіти локальні нормативні документи щодо організації та супроводу студентів з особливими освітніми потребами?

302 відповіді

4. Чи проводиться у Вашому закладі освіти навчально-організаційний супровід здобувача освіти з особливими потребами?

298 відповідей

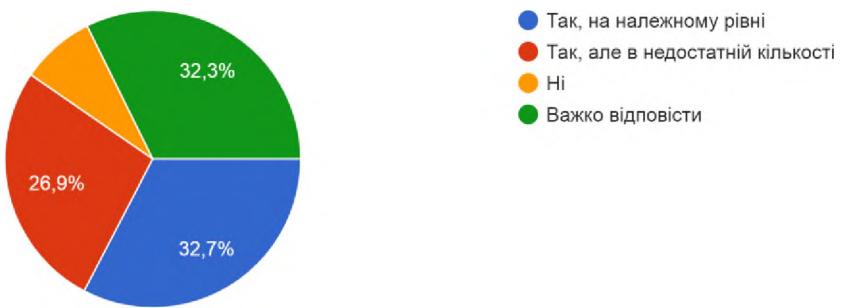

5. Які види супроводу навчання студентів із особливими потребами здійснюються у Вашому закладі освіти?

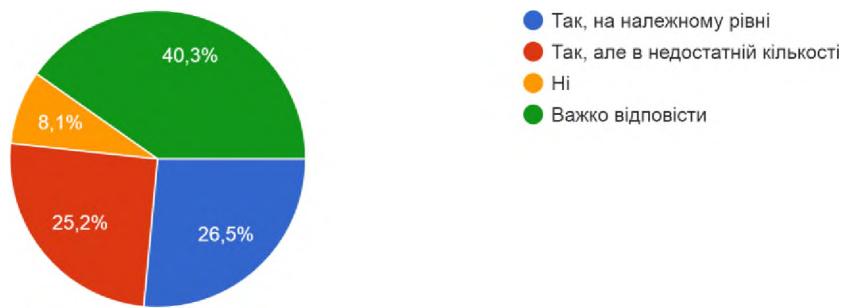
301 відповідь

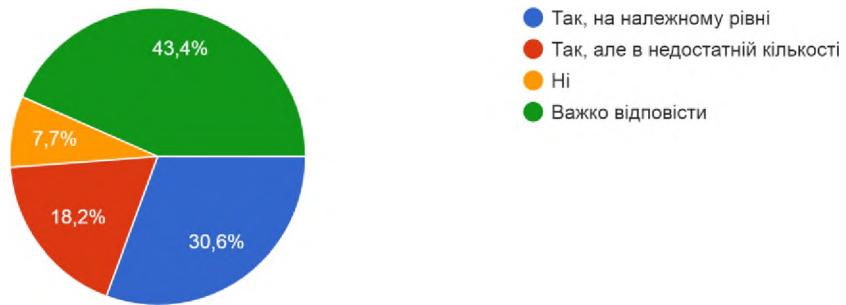
6. Чи забезпечені Ви (як викладач / як студент) необхідними навчально-методичними матеріалами та інформаційно-комунікаційними ...оцесу для студентів з особливими потребами?
297 відповідей

7. Чи надається консультація та методична допомога науково-педагогічним працівникам закладу освіти щодо організації освітнього про...ачів освіти з особливими освітніми потребами?
298 відповідей

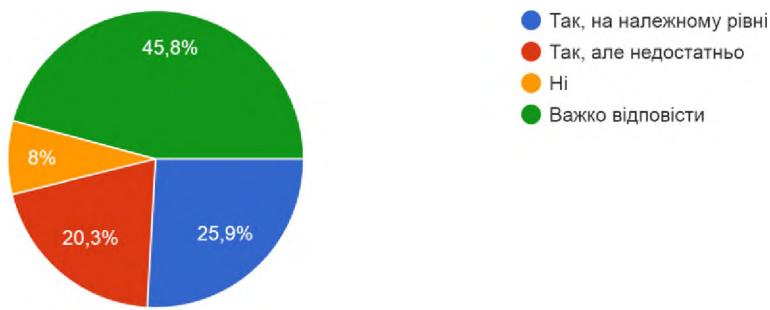

8. Чи організовується у Вашому закладі освіти підготовка (підвищення кваліфікації) науково-педагогічних працівників, соціальних ...чами освіти з особливими освітніми потребами?
297 відповідей

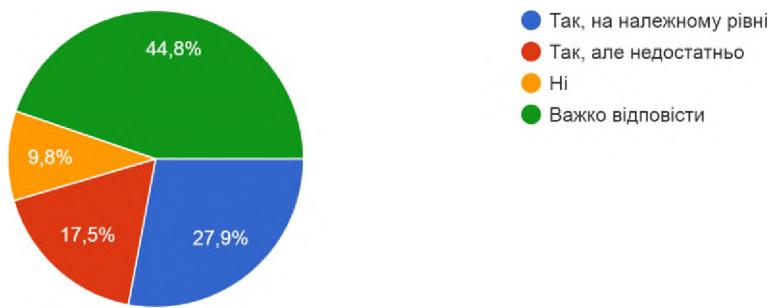
9. Чи створені умови для інформаційної підтримки та допомоги у влаштуванні в гуртожиток для здобувачів освіти з особливими потребами?

301 відповідь

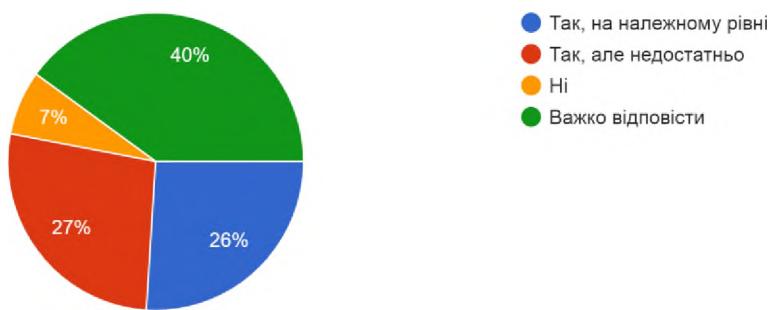
10. Чи створені умови для інформаційної підтримки та допомоги в отриманні технічних засобів реабілітації для здобувачів освіти з особливими потребами?

297 відповідей

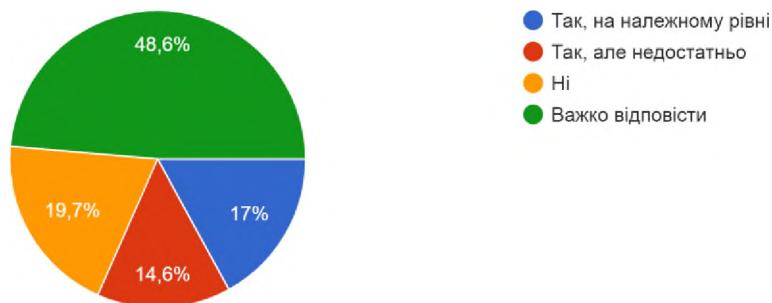
11. Чи створені умови для інформаційної підтримки та допомоги в організації волонтерської допомоги для підтримки здобувачів освіти з особливими потребами?

300 відповідей

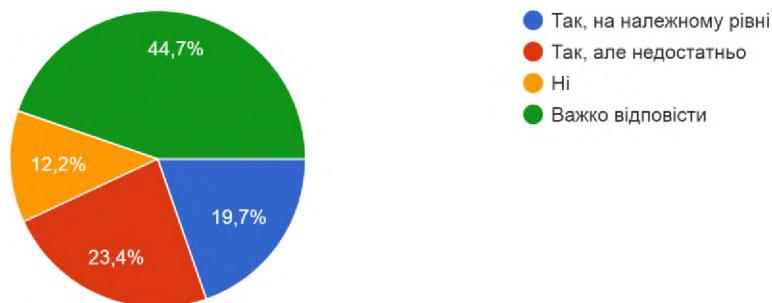
12. Чи існують у Вашому закладі освіти ресурсні кімнати для підтримки здобувачів освіти з особливими потребами?

294 відповіді

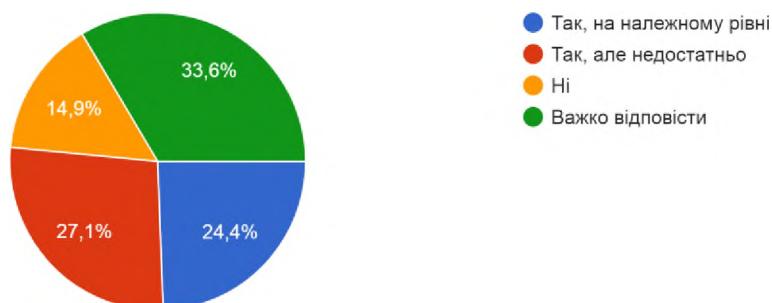
13. Чи має заклад освіти приміщення для надання консультацій психологом, відпочинку для здобувачів освіти з особливими потребами?

295 відповідей

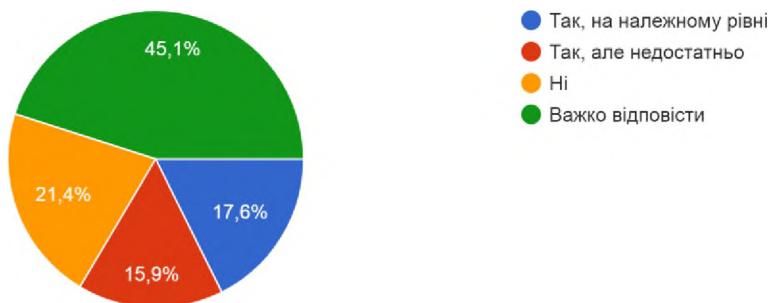
14. Чи має Ваш заклад освіти кімнати особистої гігієни для здобувачів освіти з особливими потребами?

295 відповідей

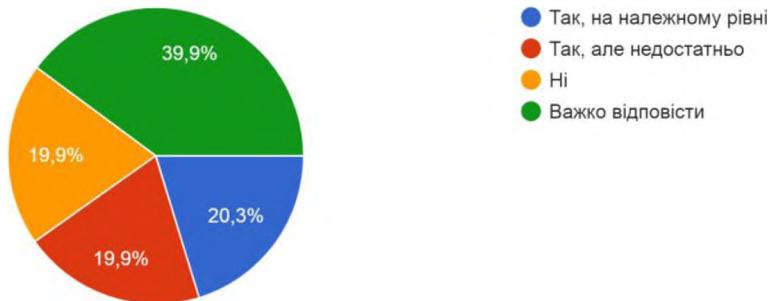
15. Чи має Ваш заклад освіти кімнати медичного обслуговування для здобувачів освіти з особливими потребами?

295 відповідей

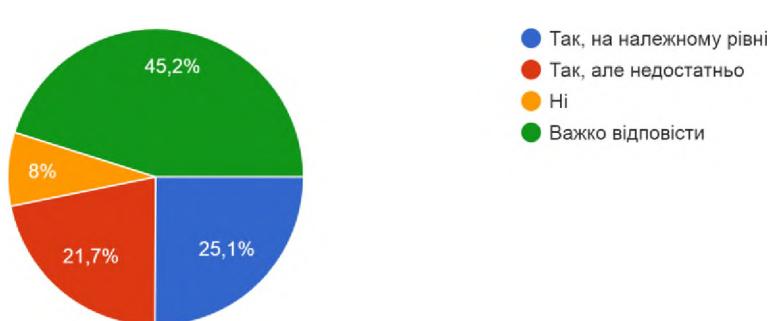
16. Чи має Ваш заклад освіти зали для занять з лікувальної фізкультури?

301 відповідь

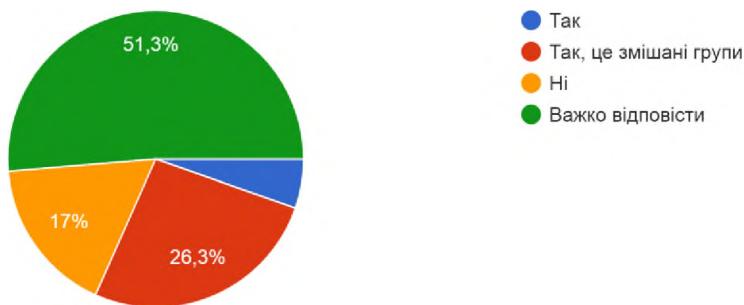
17. Чи створені умови для реалізації можливості супроводу здобувача освіти з особливими освітніми потребами (батьки (інші законні представники), працівники (робітники), волонтери тощо)?

299 відповідей

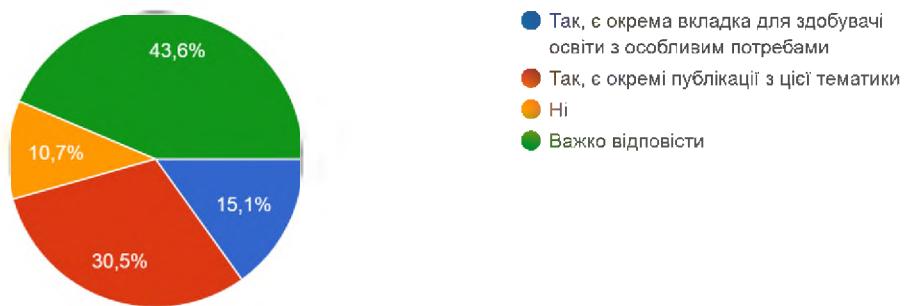
18. Чи наявні у Вашому закладі освіти інклюзивні групи для здобувачів освіти з особливими потребами?

300 відповідей

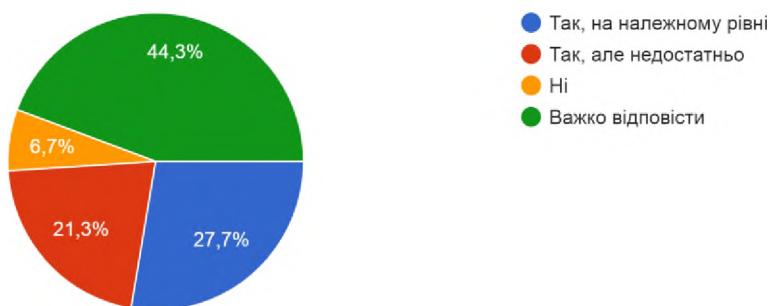
19. Чи є на сайті Вашого закладу освіти інформація для здобувачів освіти з особливими потребами щодо вступу та реалізації освітнього процесу?

298 відповідей

20. Чи забезпечені особливі умови під час проведення зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), єдиного вступного (ЄВІ) та фахового іс...особливими потребами у Вашому закладі освіти?

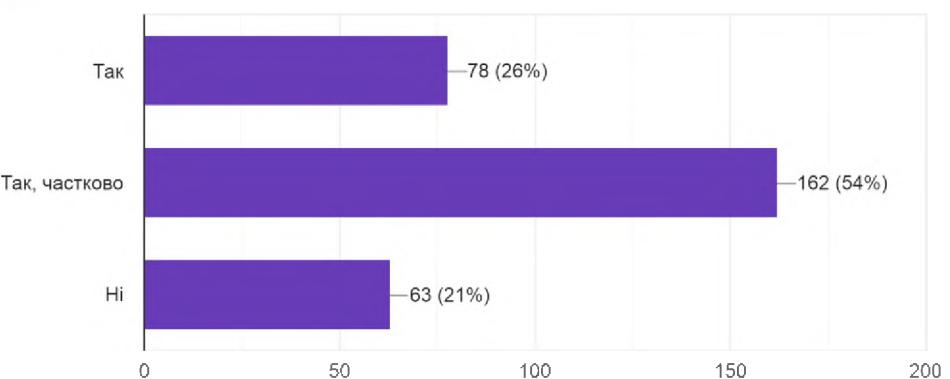
300 відповідей

Розділ 3. Доступність

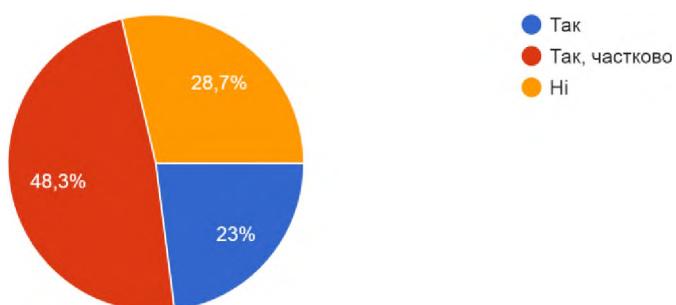
1. Чи знайомі Ви з положеннями міжнародного законодавства, що передбачають право на інклюзивну складову в освіті?

300 відповідей

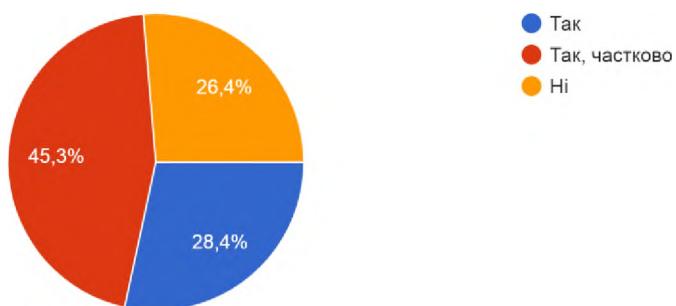
2. Чи знайомі Ви з положеннями законодавства України, що передбачають право на інклюзивну складову в освіті?

296 відповідей

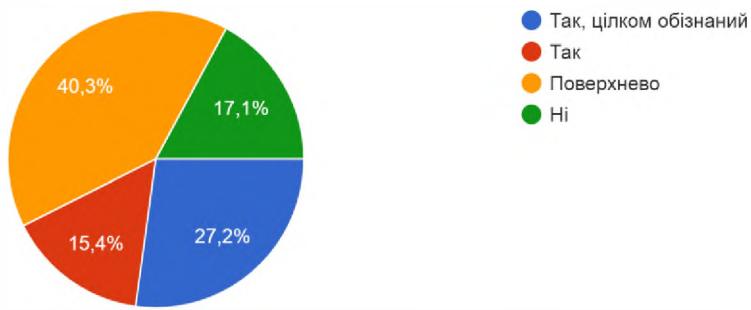

3. Чи знайомі Ви з положеннями законодавства України щодо забезпечення інфраструктурної доступності до закладів освіти?

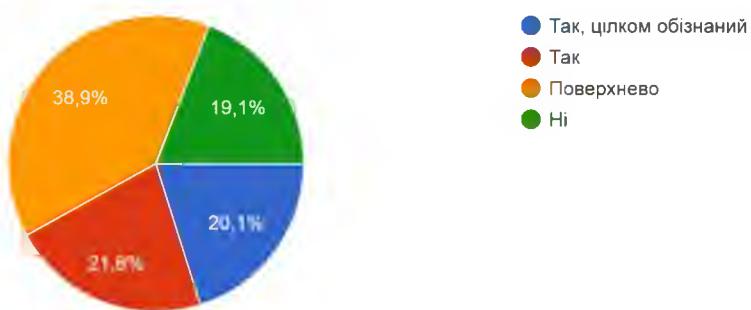
296 відповідей

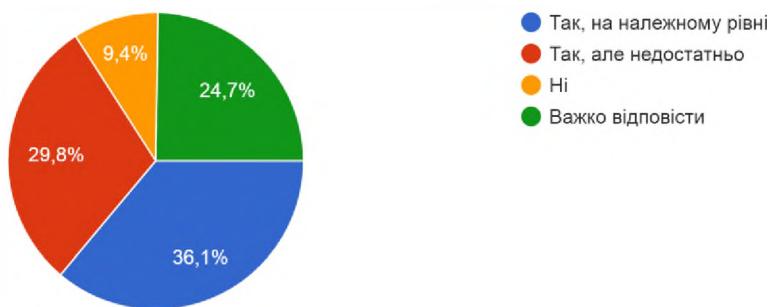
4. Чи відомі Вам положення законодавства України щодо особливостей прийому абитурієнтів з особливими потребами до закладів вищої освіти/закладів фахової передвищої освіти?
298 відповідей

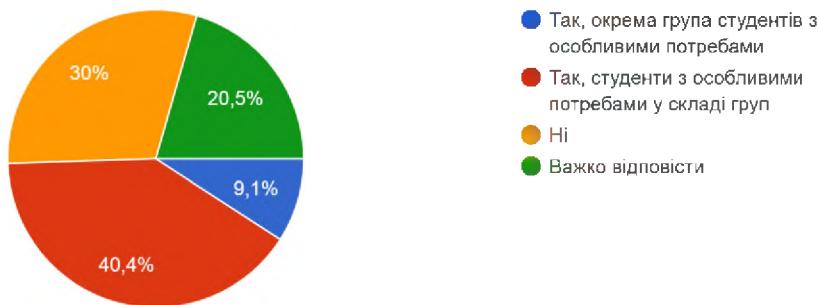
5. Чи знайомі Ви з принципами універсального дизайну приміщень закладів освіти?
298 відповідей

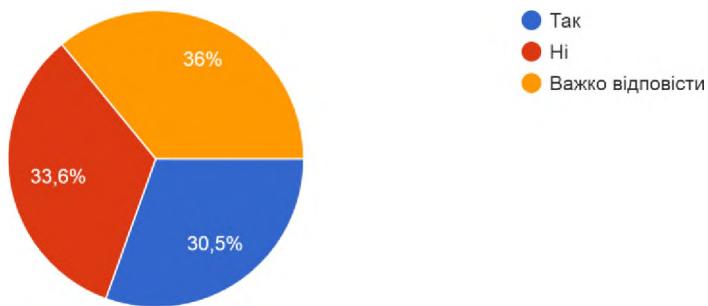
6. Чи провадиться у Вашому закладі освіти інформаційно-просвітницька діяльність з формування толерантного ставлення до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами?
299 відповідей

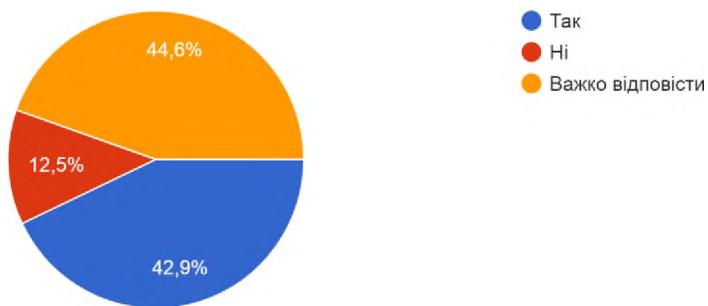
7. Чи доводилося Вам раніше (доводиться зараз) навчати студентів (навчатися зі студентами) з інвалідністю (по зору, по слуху, внаслідок порушення опорно- рухового апарату тощо)?
297 відповідей

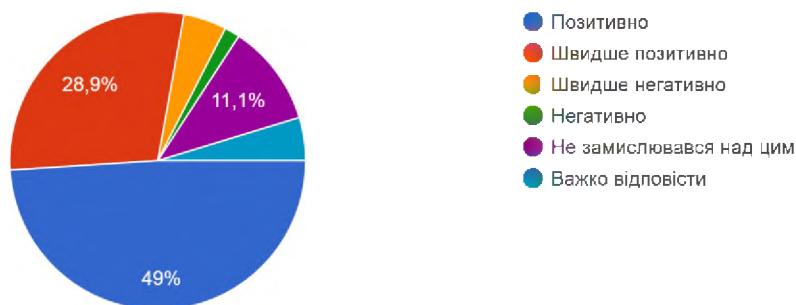
8. Чи доступні для Вас (як для викладача /як для студента) навчальні матеріали в електронному вигляді, адаптовані для здобувач...нтрасти, озвучування чи шрифтів Брайля)?
292 відповіді

9. Чи мають можливість студенти з особливими потребами отримати джерела, необхідні для вивчення, за допомогою альтернативних (електро...айнових текстів, аудіокниг, підкастів тощо)?
296 відповідей

10. Як Ви ставитеся до того, що все більше осіб з особливими потребами приходять навчатися до закладу вищої освіти/закладу фахової передвищої освіти?
298 відповідей

11. Які, на Ваш погляд, основні потреби студентів з особливими освітніми потребами (вкажіть не більше трьох варіантів)

12. Як Ви вважаєте, яка форма навчання оптимальна для студентів з інвалідністю І групи?
265 відповідей

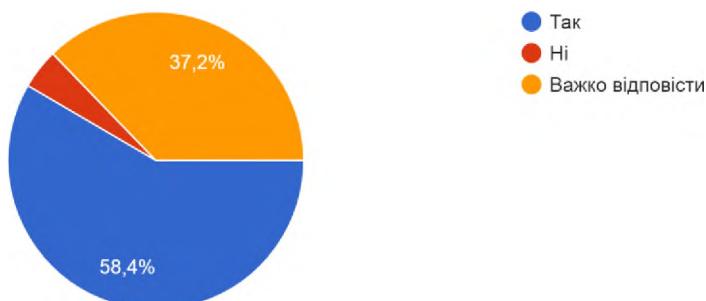
13. Як Ви вважаєте, яка форма навчання оптимальна для студентів з інвалідністю ІІ групи?
265 відповідей

14. Як Ви вважаєте, яка форма навчання оптимальна для студентів з інвалідністю ІІІ групи?
266 відповідей

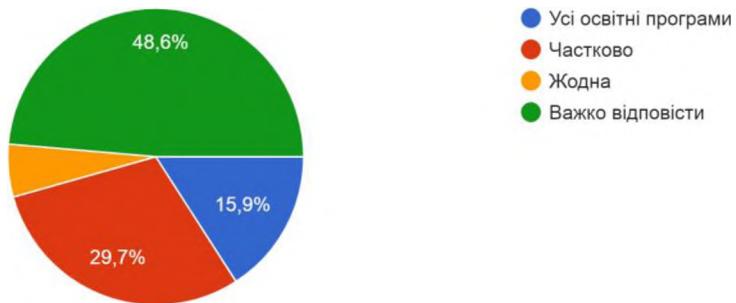

15. Чи проводить Ваш заклад освіти політику недискримінації та сприяння у зміні дискримінаційних поглядів, створення сприятл... щодо осіб з особливими освітніми потребами?
298 відповідей

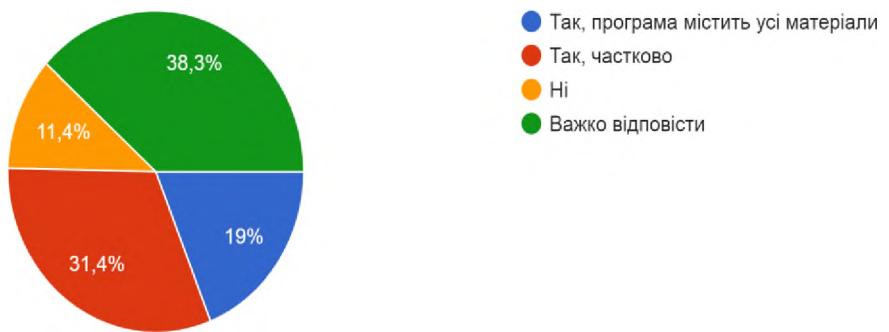

Розділ 4. Прийнятість

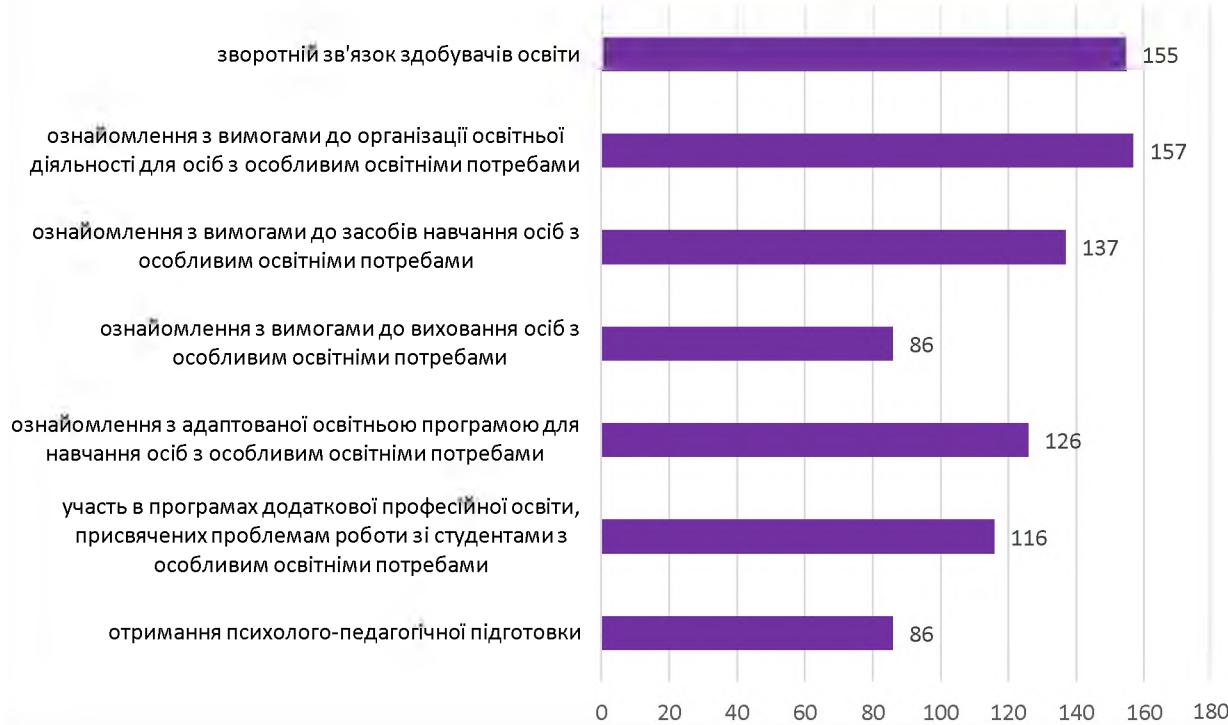
1. Яка кількість освітніх програм у Вашому закладі освіти містять інклюзивну складову?
296 відповідей

2. Чи містить освітня програма, за якою Ви викладаєте (Ви навчаєтесь), інклюзивну складову?
290 відповідей

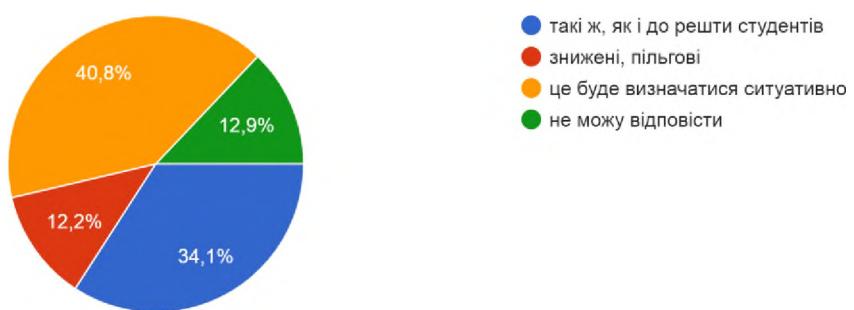

3. Додаткові знання якого характеру Вам необхідні для найкращого задоволення освітніх потреб студентів з особливими потребами?
(можливо кілька варіантів відповідей)

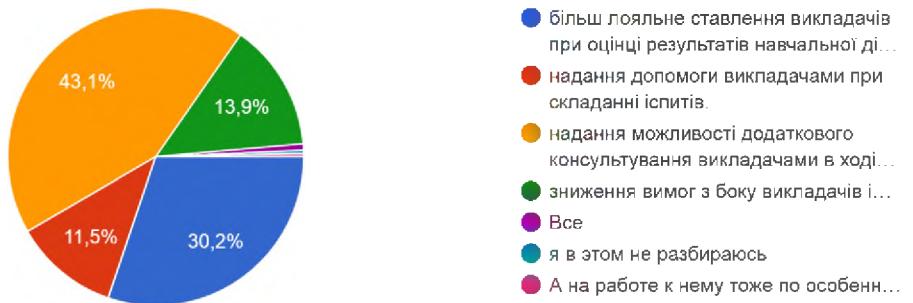

4. У разі навчання у Вашій групі студента з особливими потребами, які вимоги Ви будете до нього висувати?

287 відповідей

5. Що, на Вашу думку, можна віднести до ознак особливого ставлення до студента з особливими потребами в процесі навчання у закладі освіти?
288 відповідей

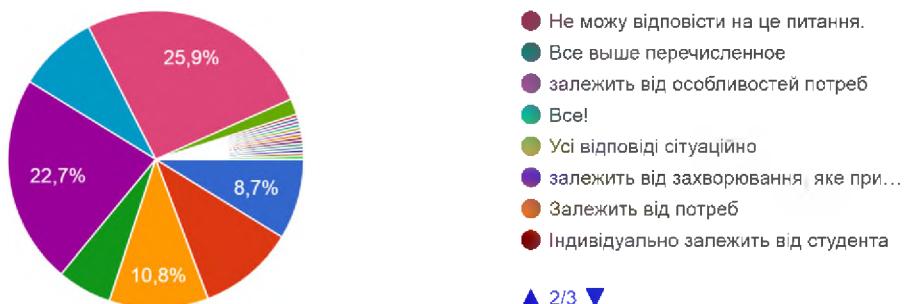

6. Які види робіт в освітній діяльності закладу освіти, на Ваш погляд, будуть викликати найбільші труднощі у студента з особливими потребами?
286 відповідей

▲ 1/3 ▼

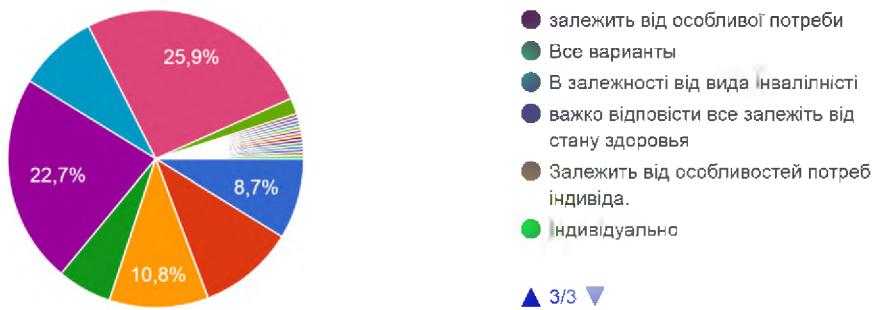
6. Які види робіт в освітній діяльності закладу освіти, на Ваш погляд, будуть викликати найбільші труднощі у студента з особливими потребами?
286 відповідей

▲ 2/3 ▼

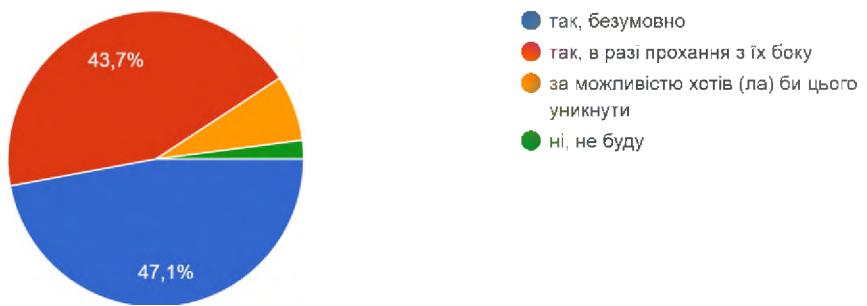
6. Які види робіт в освітній діяльності закладу освіти, на Ваш погляд, будуть викликати найбільші труднощі у студента з особливими потребами?

286 відповідей

7. Чи надаватимете Ви (як викладача/як студент) допомогу студентам, які будуть потребувати підтримки і допомоги у навчанні?

293 відповіді

8. За яких умов Ви готові працювати (навчатися) в групах, що включають до складу студента з особливими потребами (можливо кілька варіантів відповіді)?

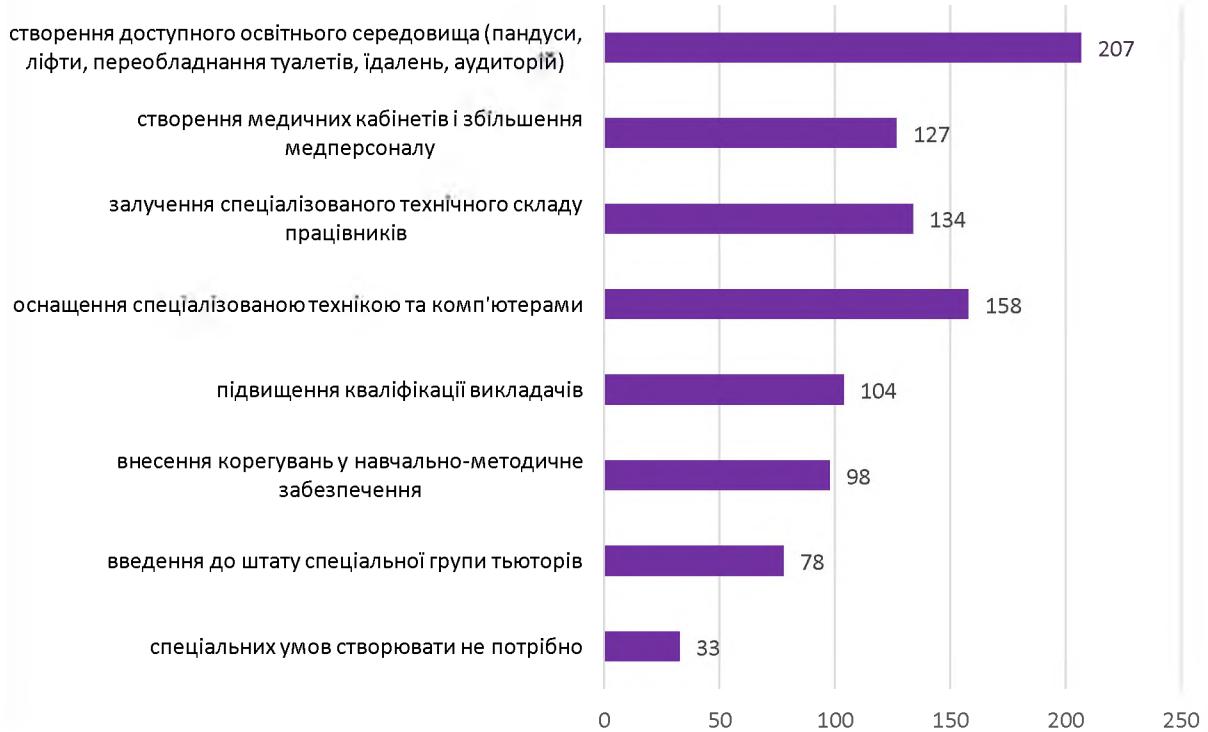
9. Що, на Ваш погляд, перешкоджає включенню студентів з особливими потребами до освітнього процесу? (можливо кілька варіантів відповіді)

10. Які додаткові вимоги до освітньої діяльності викличе поповнення лав студентів за рахунок осіб з особливими освітніми потребами? (можливо кілька варіантів відповіді)

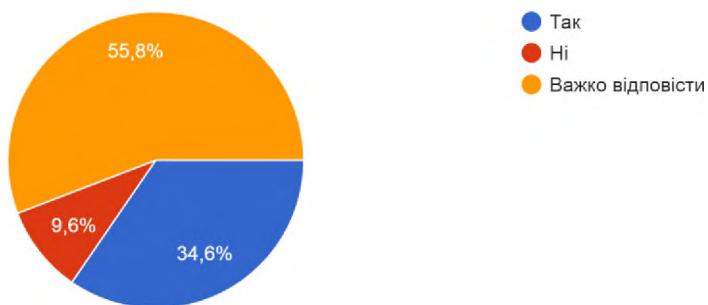

11. Які умови необхідно створити у Вашому закладі освіти для залучення широкого контингенту осіб з особливими освітніми потребами? (можливо кілька варіантів відповіді)?

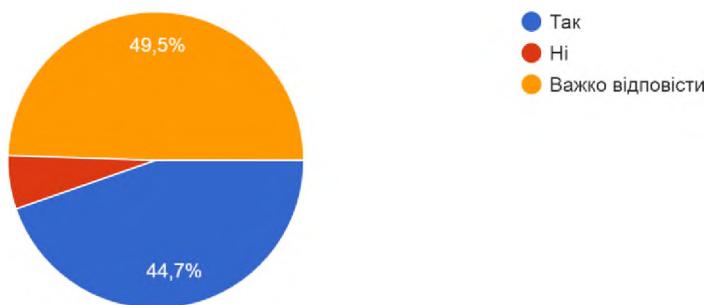

Розділ 5. Адаптованість

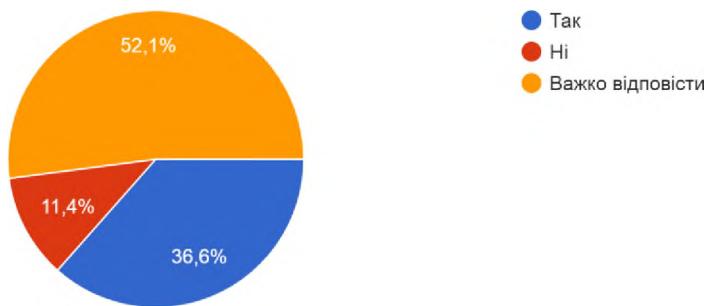
1. Чи впроваджено у Вашому закладі освіти методи, орієнтовані на потреби осіб, здатні забезпечити успішне навчання всіх, включаючи осіб із серйозними порушеннями розвитку?
292 відповіді

2. Чи реалізований у Вашому закладі освіти постійний зворотній зв'язок між викладачем та особою з особливими освітніми потребами?
291 відповідь

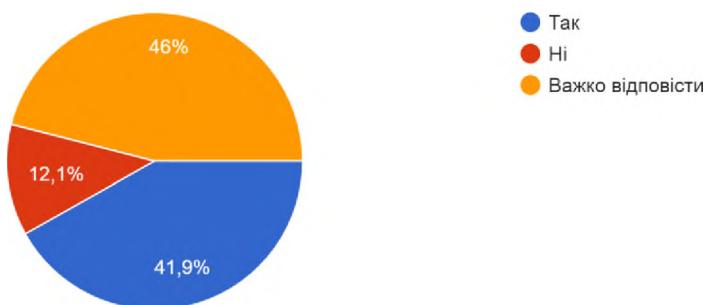

3. Чи запроваджено інститут кураторства або наявності особистого помічника в університеті чи на факультеті, який сприяє особі з особливими потребами у реалізації власної освітньої траєкторії?
290 відповідей

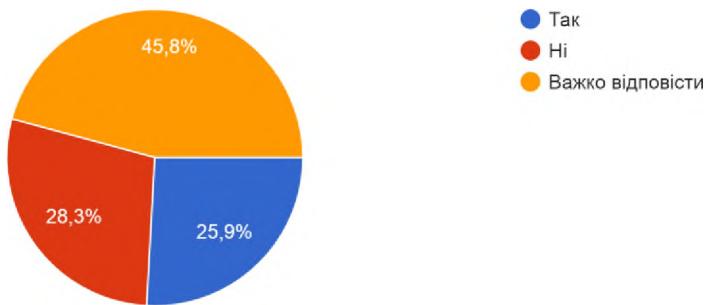
4. Чи надаються додаткові матеріали до лекції у разі необхідності для осіб з особливими освітніми потребами ?

289 відповідей

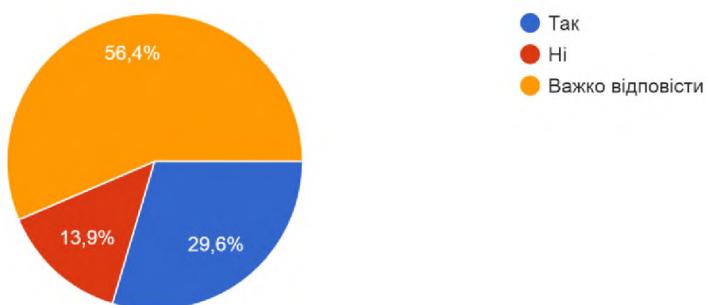
5. Чи наявні субтитри для відеолекції або певного відеоряду, що пропонуються на курсі?

286 відповідей

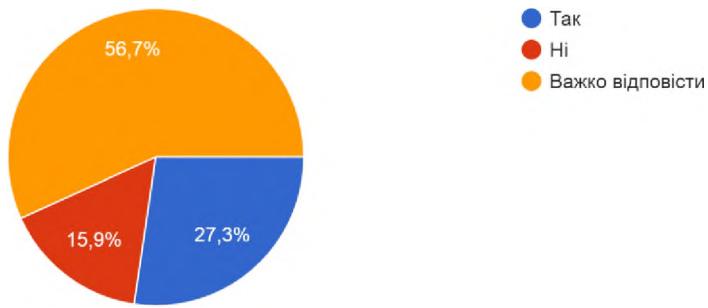
6. Чи чітко та зрозуміло вписана процедура та критерії оцінювання для осіб з особливими освітніми потребами ?

287 відповідей

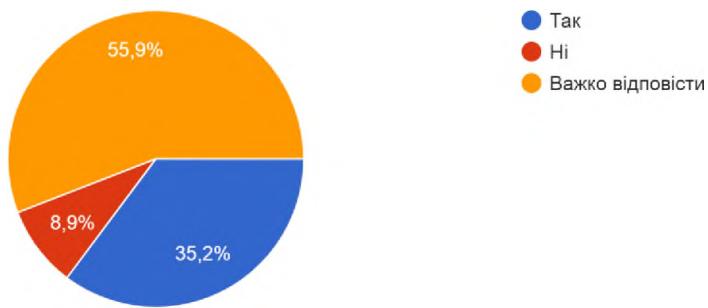
7. Чи не сприяють додатковому навантаженню та виникненню почуття тривожності в осіб з особливими освітніми портерами наявність жорстких строків виконання завдань?

289 відповідей

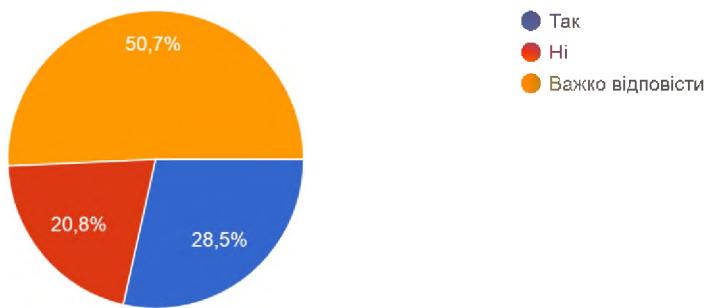
8. Чи пропонуються особам з особливими освітніми потребами альтернативні (індивідуальні) заняття чи вправи в онлайн режимі?

281 відповідь

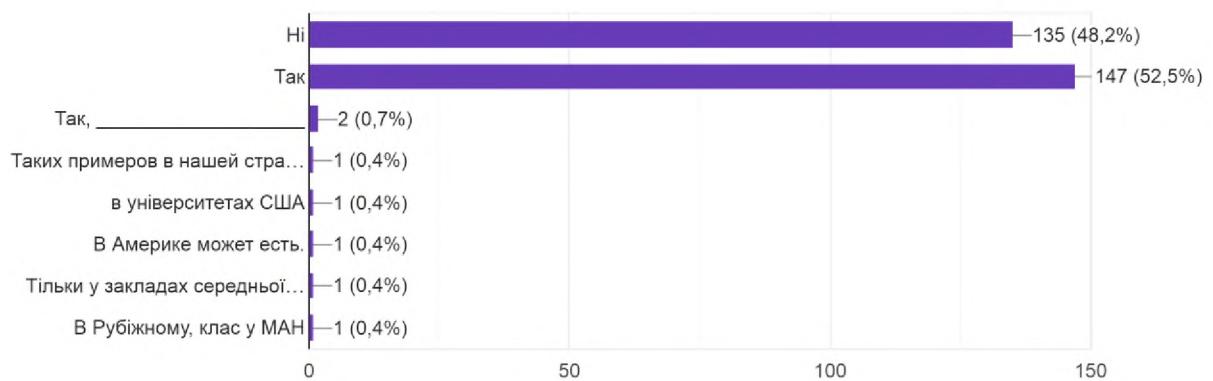
9. Чи знайомі Ви з вимогами до реалізації адаптованих професійних освітніх програм вищої освіти для студентів з особливими потребами?

284 відповіді

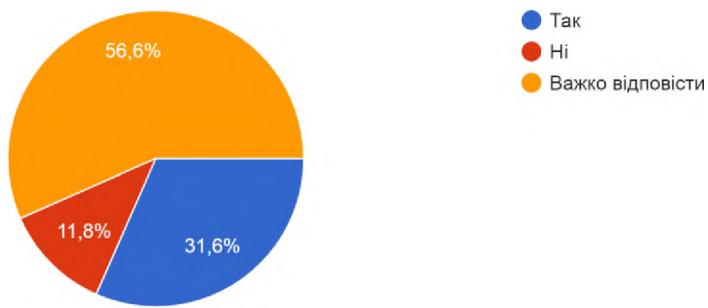
10. Чи знайомі Ви з успішними практиками створення інклюзивного середовища в інших закладах освіти?(Наведіть приклад)

280 відповідей

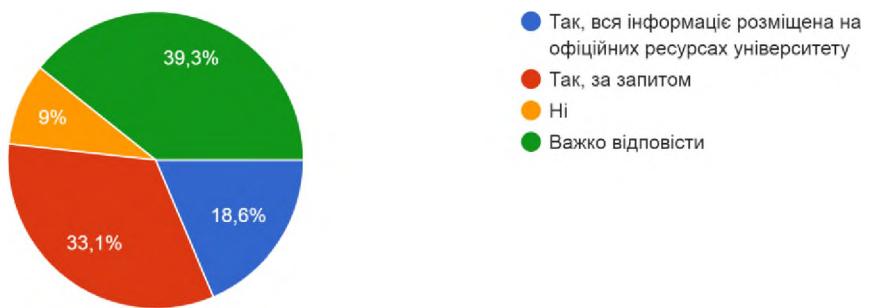
11. Чи проводяться у Вашому закладі освіти дослідження щодо інклюзивності?

288 відповідей

12. Чи маєте Ви доступ до інформації щодо реалізації інклюзивної складової у Вашому закладі освіти?

290 відповідей

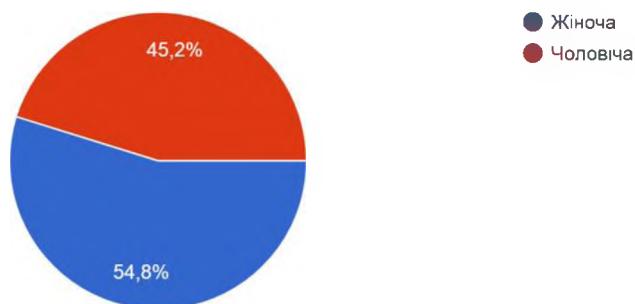

Додаток Б

Доступ до освітніх послуг осіб з особливими освітніми потребами

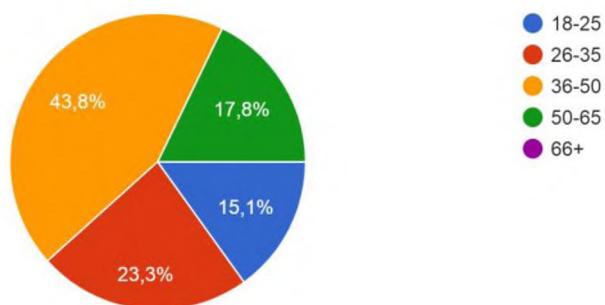
Ваша стат'я:

73 відповіді

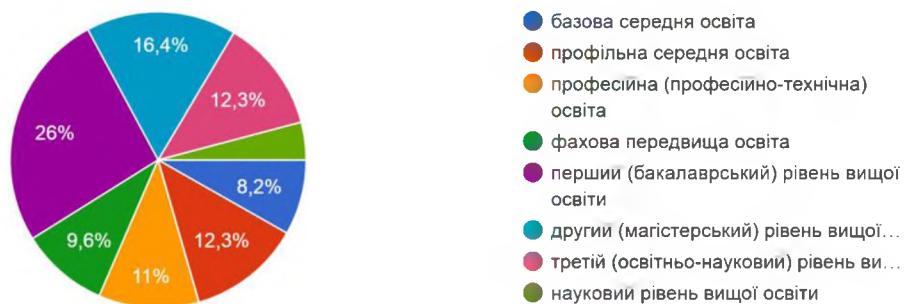
Ваш вік:

73 відповіді

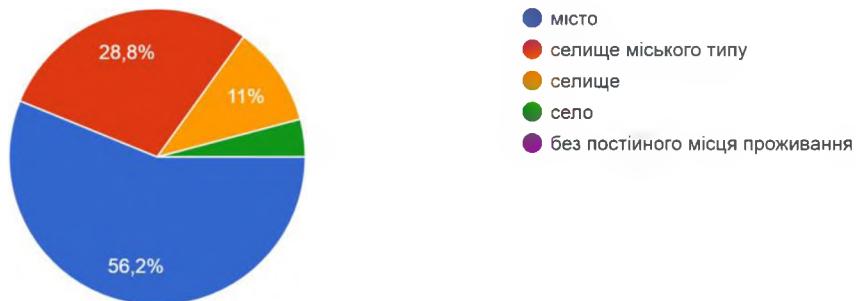
Ваш рівень освіти:

73 відповіді

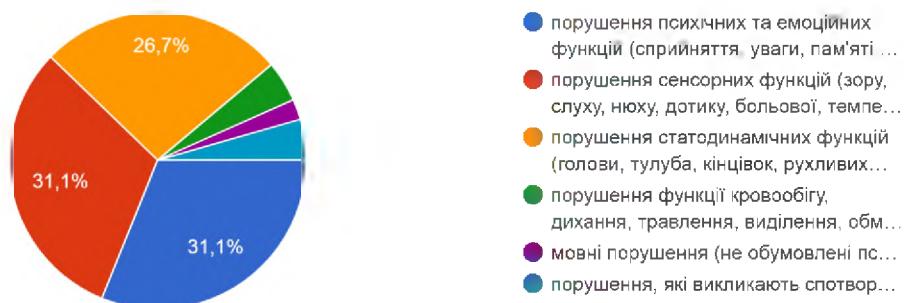
Місце Вашого проживання?

73 відповіді

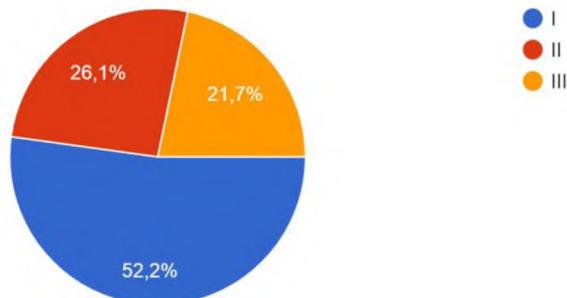
До якої категорії людей з інвалідністю Ви відноситеся:

45 відповідей

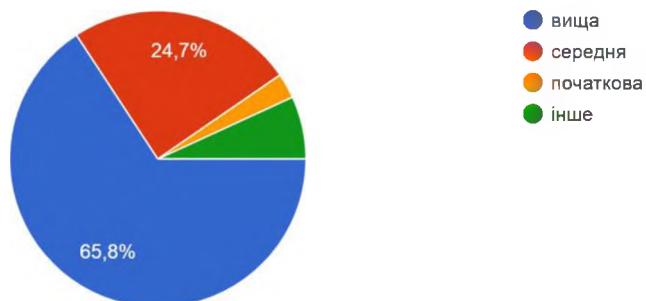
Група інвалідності:

23 відповіді

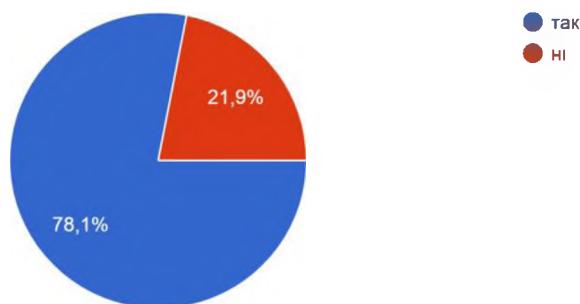
Ваш рівень освіти:

73 відповіді

Чи працевлаштовані Ви?

73 відповіді

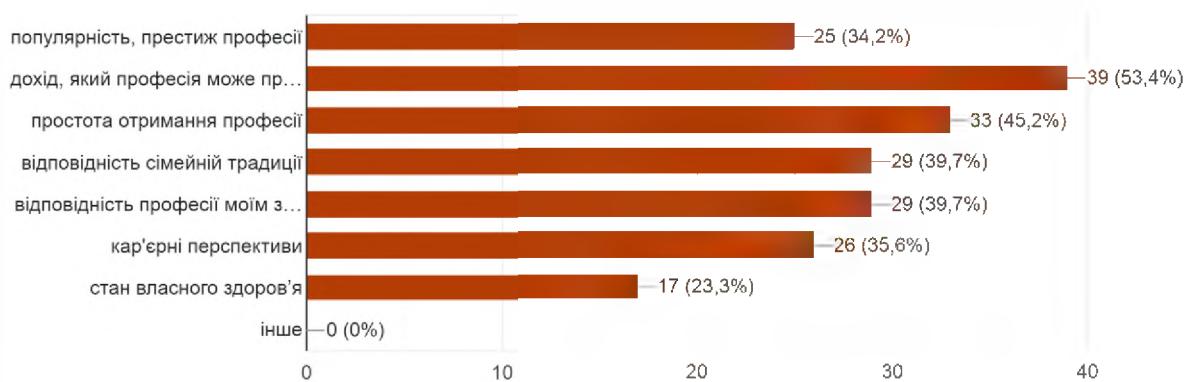
Чи визначилися Ви зі своєю майбутньою професією?

73 відповіді

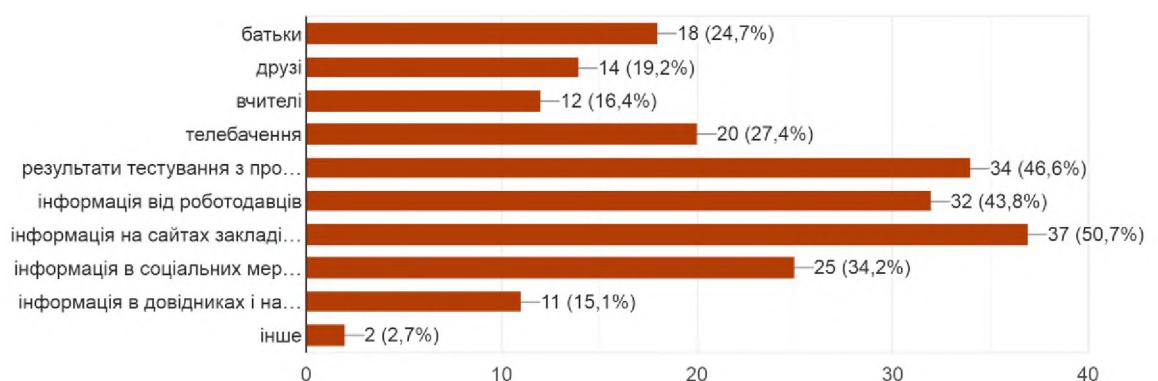
Які аргументи на користь певної професії Ви враховуєте насамперед? (Позначте не більше трьох варіантів відповіді)

73 відповіді

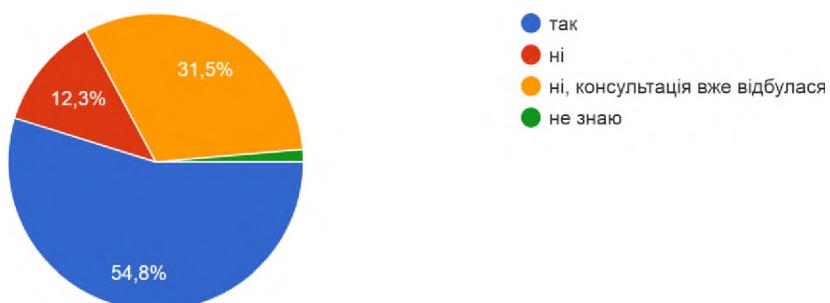
На які джерела інформації Ви орієнтуетесь при виборі професії? (Позначте не більше трьох варіантів відповіді)

73 відповіді

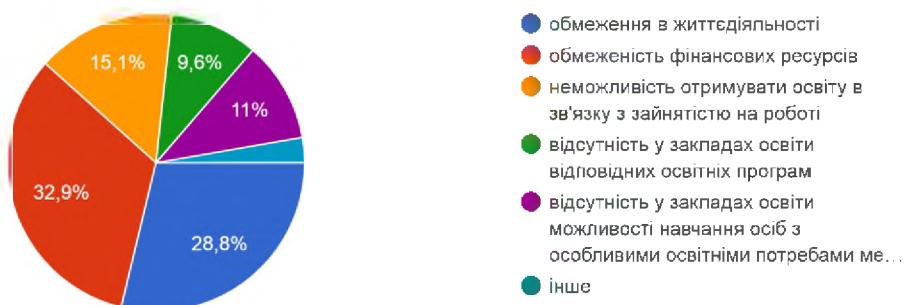
Чи потрібна Вам допомога фахівця з профорієнтації при виборі професії?

73 відповіді

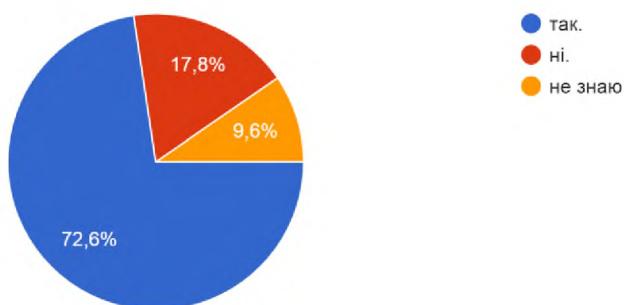
У разі виникнення необхідності підвищення рівня освіти, чи є перепони, які перешкоджають цьому?

73 відповіді

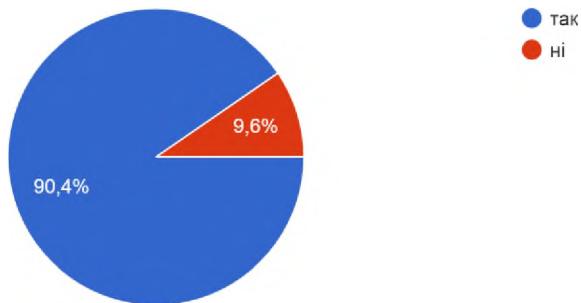

Чи задоволені Ви своїм рівнем правової обізнаності щодо законодавства у сфері освіти?

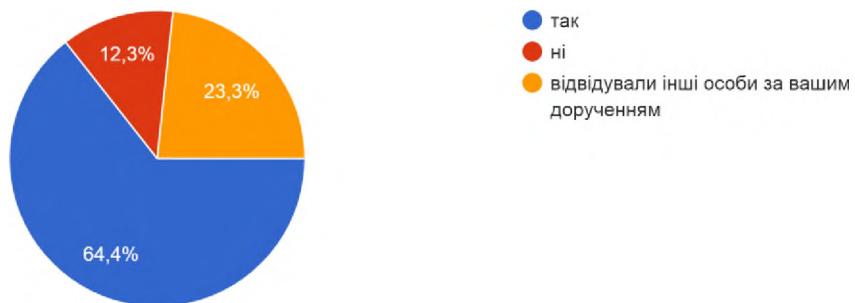
73 відповіді

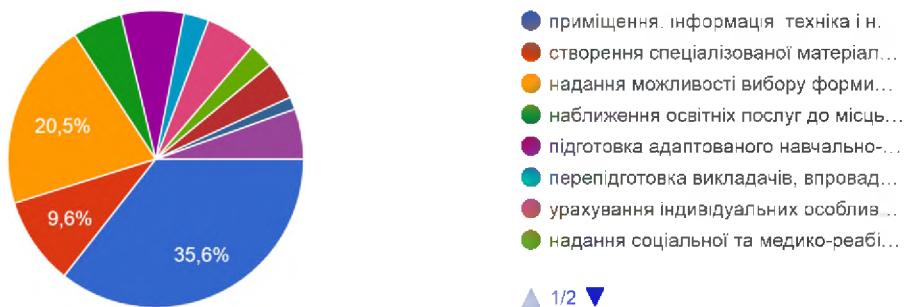
Чи знаєте Ви про особливі умови вступу до закладів вищої освіти для осіб з інвалідністю?
73 відповіді

Чи відвідували Ви заклади вищої освіти, до яких бажаєте вступити?
73 відповіді

Які з заходів забезпечення безбар'єрного освітнього середовища реалізовані у ЗВО, до якого Ви плануєте вступити:
73 відповіді

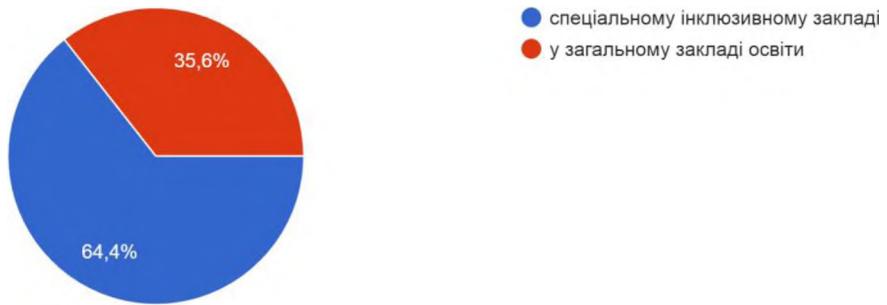

▲ 1/2 ▼

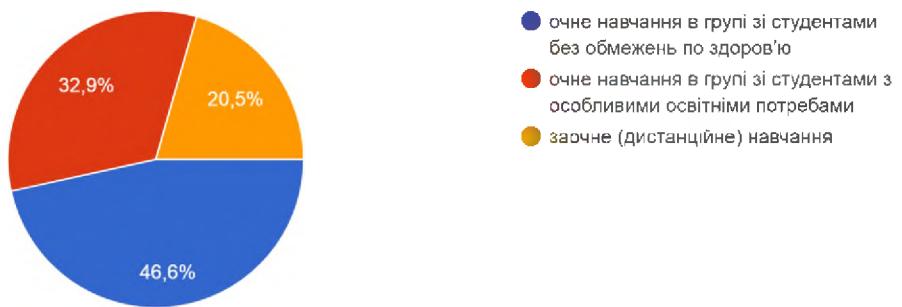
Які з заходів забезпечення безбар'єрного освітнього середовища реалізовані у ЗВО, до якого Ви плануєте вступити:
73 відповіді

Чи бажали б Ви отримувати подальшу освіту в:
73 відповіді

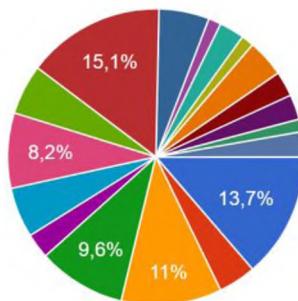

Яка форма одержання освіти була б зручною для Вас?
73 відповіді

Який напрям підготовки Вас цікавить:

73 відповіді

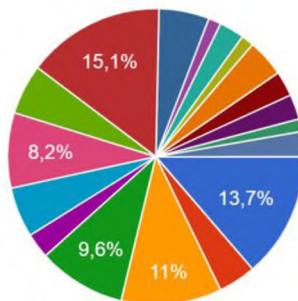

- фізично-математичні науки
- хімічні науки
- біологічні науки
- технічні науки
- сільськогосподарські науки
- історичні науки
- економічні науки
- філологічні науки

1/3 ▼

Який напрям підготовки Вас цікавить:

73 відповіді

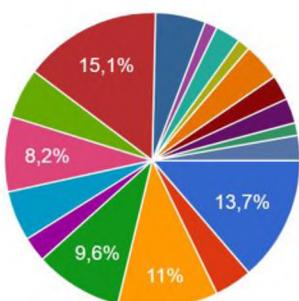

- юридичні науки
- педагогічні науки
- медичні науки
- фармацевтичні науки
- архітектура
- психологічні науки
- військові науки
- національна безпека

▲ 2/3 ▼

Який напрям підготовки Вас цікавить:

73 відповіді

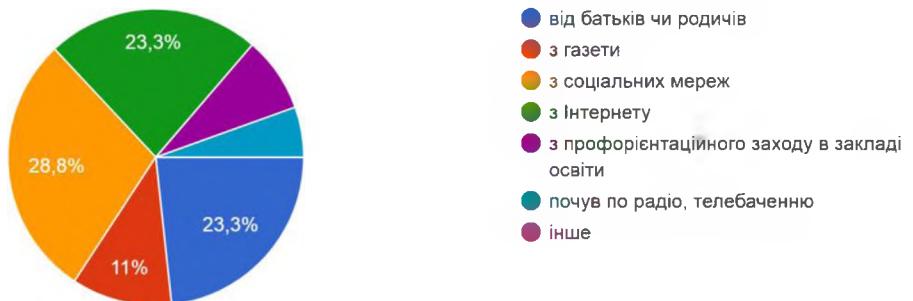

- соціологічні науки
- політичні науки
- державне управління

▲ 3/3 ▼

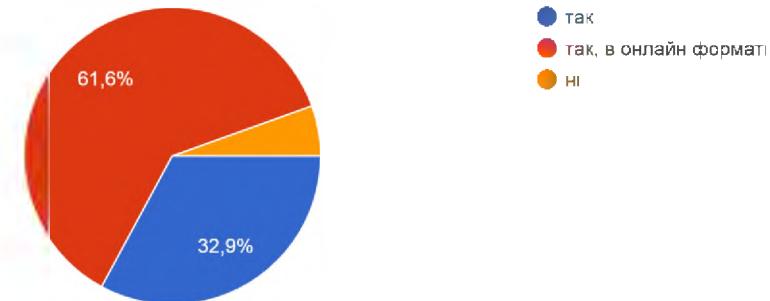
Звідки ви отримуєте інформацію про заклади освіти та спеціальності?

73 відповіді

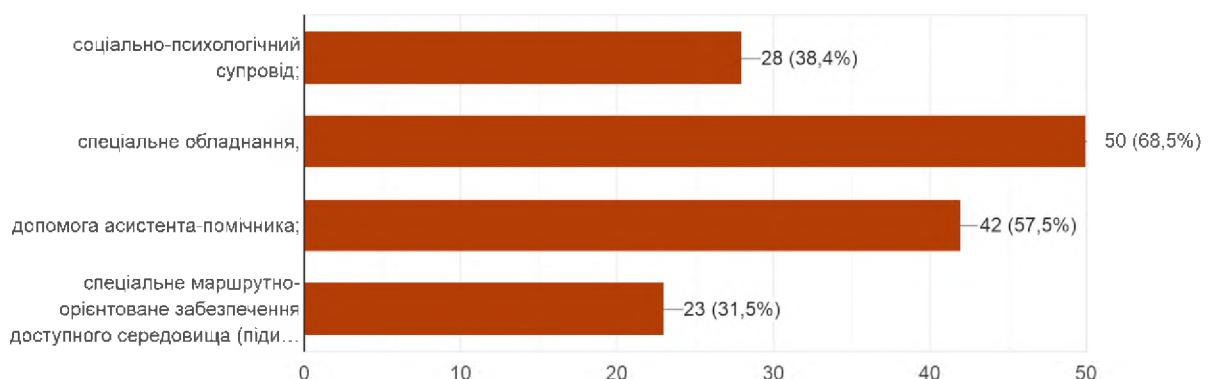
Чи користувалися Ви консультивними послугами приймальних комісій закладів вищої освіти?

73 відповіді

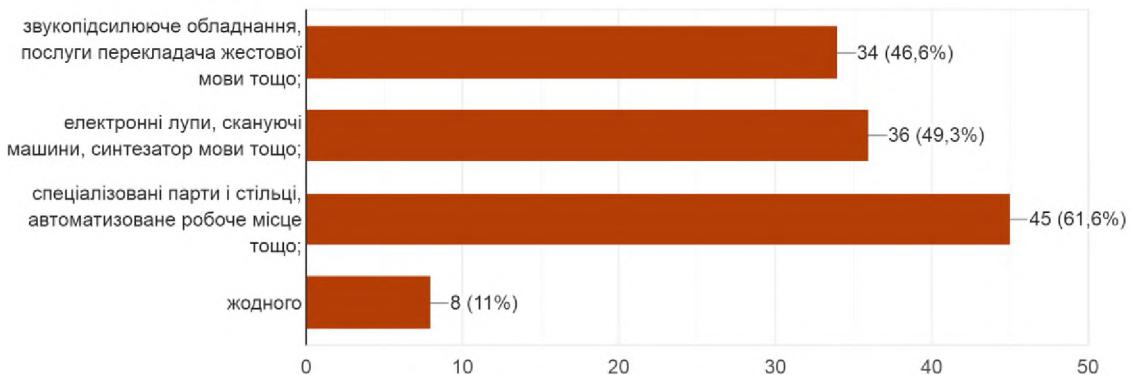

Яка допомога Вам зможе стати у нагоді при одержанні вищої або фахової передвищої освіти?

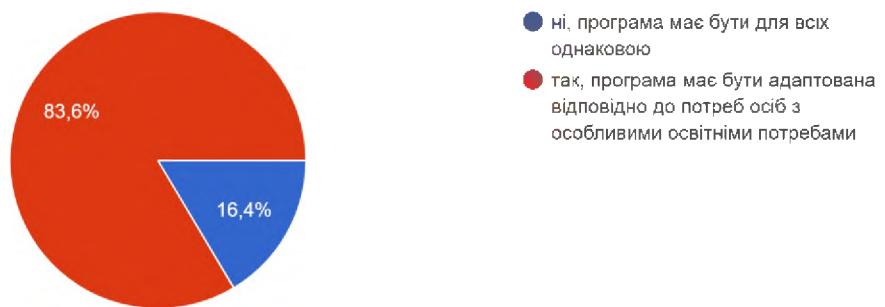
73 відповіді

Яке технічне обладнання і спеціальні послуги Вам необхідні при навчанні у закладі вищої або фахової передвищої освіти? (Оберіть потрібну Вам кількість варіантів відповіді)
73 відповіді

Чи вважаєте Ви, що освітня програма, на яку вступає особа з особливими освітніми потребами має бути адаптована до її потреб ?
73 відповіді

Додаток В

Соціальний експеримент за участі волонтерів (здобувачів вищої освіти юридичного факультету СНУ ім. В.Даля), осіб з інвалідністю, маломобільних осіб щодо архітектурної доступності закладів освіти та закладів фахової освіти Луганської області (2017 рік)

Укладачі: Татаренко Г.В., Арсентьєва О.С.